

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, δ.Φ.

Ἐπιμελητοῦ Γ' Ἑδρας Ἀρχ. Ἑλλην. Φιλολογίας

Gnomologium Vatopedianum καὶ Gnomologium Venetum: Τὸ Σοφόκλειο Τμήμα*

Τὸ Βατοπεδινὸ Γνωμολόγιο περιγράφεται, ὑπ' ἀριθ. 36, στὸν Κατάλογο Εὐστρατιάδης-Ἀρκαδίου Βατοπεδινοῦ⁽¹⁾, ὡς «Μεμβρ. 23 × 16 αἰῶν. ιβ' φ. 209 κολοβ.». Στὸ φ. 1α ὑπάρχει ἡ ἐνδειξη: *Βιβλίον γνώμας ἔχον ἐκ πάντων ἐν ἐπιτόμῳ*. Περιέχει ἀποφθέγματα ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ἀγ. Μαξίμου, Ἐκθεσὴ πίστεως, Ἐκλογὴ τῶν θεοπνεύστων γραφῶν, ἀποσπάσματα τοῦ ὁσίου Κασσιανοῦ, κλπ., καθὼς ἐπίσης *Γνώμες* τοῦ Εὐριπίδου (*Ἐκάθης, Ὁρέστου, Φοινισσῶν, Ἱππολύτου, Μηδείας, Ἀνδρομάχης, Ἀλκήμενιδος, Ρήσου*)⁽²⁾ καὶ *Παρεκβολές* τοῦ Σοφοκλέους (*Αἴαντος, Ἡλέκτρας, Οἰδίποδος Τυράννου*). Τὸ Βενετικὸ Γνωμολόγιο περιγράφεται, ὑπ' ἀριθ. 507 στὸν

* Ἀπόσπασμα ἐκτενέστερης μελέτης ἐπὶ τῶν δύο Γνωμολογίων.

1 Σωφρ. Εὐστρατιάδου καὶ Ἀρκαδίου Βατοπεδινοῦ, *Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδίκων*, Ἀγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Α, Paris 1924, σελ. 13. Π8. Θ. Στ. Τζαννετάτου-Β. Γ. Μανδηλαρά-Ἐμμ. Μικρογιαννάκη, «Κατάλογος Συλλογῆς μικροταινιῶν Ἑλληνικῶν Χειρογράφων ἰδρυθείσης ὑπὸ Θ. Στ. Τζαννετάτου», *Ἐπετηρίς Ἐπιστημον. Ἑρευνῶν Πανεπιστ. Ἀθηνῶν*, 3 (1972) σελ. 45 (ἀριθμ. λήμματος 385· π8. αὐτόθι λήμματα ὑπ' ἀριθμ. 1, 171, 319, 335, 571, 572, 573, 574 καὶ 575).

2 Τὸ Εὐριπίδειο τμήμα τοῦ Βατοπεδινοῦ κώδικα, ὅπως καὶ τοῦ Βενετικοῦ, ἐμελέτησε ὁ G.A. Longman στὸ *CQ* 9 (1959) σελ. 129-141 («Gnomologium Vatopedianum: the Euripidean Section»). Μὲ τὸ ἴδιο θέμα ὁ Longman εἶχε προβῇ σὲ ἀνακοίνωση πρὸς τὴν Κλασσικὴ Ἑταιρεία τοῦ Λονδίνου, τὴν 6. Φεβρουαρίου 1957· βλ. *University of London, Institute of Classical Studies, Bulletin* No 4 (1957) σελ. 60-61. Π8. καὶ A. Tuilier, *Recherches critiques sur la tradition du texte d' Euripide*, Paris 1968 σελ. 150εξξ.

Κατάλογο των Zanetti-Bongiovanni⁽³⁾, ως «Codex CCCCCVII. In 4. membranaceus, foliorum 208. Saeculi circiter XII». Έχει τὸ ἴδιο σχεδὸν μέγεθος μὲ τὸ Βατοπεδινὸ Γνωμολόγιο (0,240 × 0,170 μ.), φέρει καὶ αὐτὸ τὴν ἐνδειξη *Βιβλίον γνώμας ἔχον* κλπ. στὸ φ. 1α καὶ περιέχει ἀποφθέγματα ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ἀγ. Μαξίμου, Ἐκθεση πίστεως, κλπ., καθὼς ἐπίσης *Γνώμες* τοῦ Εὐριπίδου καὶ *Παρεκβολές* τοῦ Σοφοκλέους μὲ τὴν ἴδια ἀκριβῶς σειρὰ καὶ τὴν ἴδια πληρότητα, ὅπως στὸ Βατοπεδινὸ χφ. Ἀναλυτικώτερα, τὸ Σοφοκλεῖο τμήμα τοῦ Βατοπεδινοῦ Γνωμολογίου (ἐφεξῆς Γ) καὶ τοῦ Βενετικοῦ Γνωμολογίου (ἐφεξῆς γ) περιλαμβάνει ἀπὸ τὴν «Βυζαντινὴ» λεγόμενη τριάδα τοῦ Σοφοκλέους τοὺς ἐξῆς στίχους: ἀπὸ τὸν *Αἴαντα* τοὺς στίχους 79, 86, 125-133, 154-157, 260-262, 362-363, 473-480, 485-486, 520-524, 550-555, 581-582, 646-651, 664-665, 678-683, 758-761, 964-965, 988-989, 1071-1086, 1093-1096, 1119, 1124-1125, 1246-1254, 1266-1267, 1322-1323, 1350-1353, 1357-1361, 1366-1367 καὶ 1418-1420· ἀπὸ τὴν *Ἡλέκτρα* τοὺς στίχους 23-28, 61, 92-95, 140-142, 179, 282-286, 307-309, 320, 322, 330-331, 335-336, 359-364, 392-393, 395, 398, 415-416, 616-621, 624-625, 686-689, 761-763, 770-771, 916-919, 945, 972, 989, 1005-1008, 1015-1016, 1026, 1039, 1041-1042, 1047, 1054, 1082-1084, 1170, 1259, 1298-1300, 1456 καὶ 1505-1507· τέλος, ἀπὸ τὸν *Οἰδίποδα Τύραννο* τοὺς στίχους 22-24, 44-45, 56-57, 296, 310-318, 380-382, 426-428, 439, 441, 545-548 καὶ 594-596. Ὁ ἐπόμενος πίνακας δείχνει πῶς γίνεται ἡ κατανομή τῶν στίχων αὐτῶν στοὺς Γγ:

Βατοπεδινὸ Γνωμολόγιο

φ. 130α Αἱ. 79-472

130β Αἱ. 473-758

131α Αἱ. 759-1251

131β Αἱ. 1251-Ἡλ. 308

132α Ἡλ. 308-771

132β Ἡλ. 771-Οἰδ.Τ. 296

133α Οἰδ.Τ. 296-596

Βενετικὸ Γνωμολόγιο

φ. 132α Αἱ. 79-132

132β Αἱ. 132-664

133α Αἱ. 665-1250

133β Αἱ. 1250-Ἡλ. 307

134α Ἡλ. 307-771

134β Ἡλ. 771-Οἰδ.Τ. 310

135α Οἰδ.Τ. 310-596

3 A. M. Zanetti-A. Bongiovanni, *Graeca D. Marci Bibliothecae Codicum manu scriptorum per titulos digesta*, Venetiis MDCCXL, σελ. 272. Βλ. C. Schenkl, «De Gnomologio quod est in codice Marciano graeco DVII», *Wiener Studien* xi (1889) σελ. 309-314 καὶ A. Turyn, *The Byzantine Manuscript Tradition of the Tragedies of Euripides* (Illinois Studies in Language and Literature, 43), Urbana, 1957 σελ. 93.

Ἡ ὑπαρξὴ τῶν δύο αὐτῶν Γνωμολογιῶν προκαλεῖ ποικίλα προβλήματα: παλαιογραφικῆς ἀξιολογήσεως καὶ χρονολογήσεως, συσχετισμοῦ καὶ σημασίας τους γιὰ τὴν χειρόγραφη παράδοση τοῦ Σοφοκλέους. Προτοῦ ὅμως ἐξετάσουμε τὰ προβλήματα αὐτά, θεωροῦμε σκόπιμο νὰ παραθέσουμε σὲ μεταγραφῇ, ὅσο τὸ δυνατόν πιστότερη, τὸ κείμενο τοῦ Γ, ὥστε νὰ γίνῃ ἐμφανὴς ἡ φυσιογνωμία τοῦ χφ. Κατόπιν ἐπισυνάπτουμε λεπτομερὲς κριτικὸ ὑπόμνημα, ὅπου τὸ κείμενο τοῦ Γ συγκρίνεται πρὸς τὸ κείμενο τοῦ γ καὶ τοῦ ἀρχαιότερου ἀπὸ τοὺς Σοφοκλείους κώδικες, L (= Laurent. Plut. 32.9, τοῦ τέλους τοῦ 10. ἡ τῶν ἀρχῶν τοῦ 11. αἰ.). Ἐνίοτε παρατίθενται καὶ γραφεῖς ἀπὸ ἄλλους κώδικες τοῦ Σοφοκλέους, τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποίησε ὁ Dawe στὴν πρόσφατη ἐκδόσή του τῆς σειρᾶς Teubner (*Sophoclis Tragoediae*, tom. I, *Aiix*, *Electra*, *Oedipus Tyrannus*, Leipzig 1975), καθὼς καὶ στὸν δεύτερο τόμο τῶν πολύτιμων μελετῶν του, *Studies on the Text of Sophocles*, Leiden, E.J.Brill, 1973. Ἡ παράθεση τῶν διαφορῶν γραφῶν θὰ διευκολύνῃ τὸν προσδιορισμὸ τῆς θέσεως τῶν Γγ μεταξὺ τῆς χφ. παραδόσεως τοῦ μεγάλου τραγικοῦ⁴).

GNOMOLOGIIUM VATOPEDIANUM

Excerpta Sophoclea ex Aiace, Electra, Oedipo Tyranno

Ad lectorem monitio: lineola directa (|) scripturae lineae distinguuntur; binis lineolis (||) finis columnae et initium sequentis significatur; uncis lunatis () litterae includuntur per contractionem aut suspensionem omissae; numero praemisso versus indicatur.

4 Τὰ Γνωμολόγια ἐμελέτησα ἀπὸ φωτογραφίης τὸν L στὰ τρία δράματα καὶ τοὺς VG MRFONH μόνο στὸν Αἴαντα ἀπὸ αὐτοψία στὶς οἰκείας Βιβλιοθήκες· ὡς πρὸς τὶς λοιπὰς πληροφορίες ἐστηρίχθηκα στὶς ἐργασίης τοῦ R.D. Dawe. Ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ ἐκφράζω τὶς θερμὰς εὐχαριστίης μου: στὸν Καθηγητὴ κ. Μίνω Μ. Κοκολάκη γιὰ τὶς διευκολύνσεις καὶ τὴν παρότρυνση πρὸς πραγματοποίησιν αὐτῆς τῆς μελέτης· στὴν Διεύθυνση τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας γιὰ τὴν πρόθυμη προμήθευσιν φωτογραφιῶν τοῦ κώδ. γ· στὸν Διευθυντὴ τοῦ Τμήματος Χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν κ. Παν. Νικολόπουλο καὶ τὸ προσωπικὸ τοῦ Τμήματος γιὰ τὶς ἐξυπηρετήσεις τους· στὸν συνάδελφο κ. Εὐστ. Ξ. Ζακυνθινὸ πού, χωρὶς δισταγμό, ἀνταποκρίθηκε σὲ παράκλησή μου νὰ ἐλέγξῃ ὀρισμένους γραφεῖς τοῦ Βατοπεδινοῦ χφ. ἐπάνω στὸ ἴδιο τὸ χφ· καὶ στὸν φίλο καὶ συνάδελφο κ. Φώτιο Ἀρ. Δημητρακόπουλο γιὰ τὶς χρήσιμες ὑποδείξεις του σὲ παλαιότερη μὀρφὴ αὐτῆς τῆς μελέτης.

- f. 130a παρεκβολαὶ τοῦ σοφοκλέους. αἶαντος. | ⁷⁹Οὐκ(οῦν) γέλωσ ἡδιστος εἰς
 ἐχθρ(οὺς) γελᾶν. ⁸⁶Γένοιτο μ(έν)| τᾶν πᾶν θεοῦ τεχνωμ(έν)ου. ¹²⁵Ὅρῳ
 γὰρ ἡμ(ᾶς) οὐδὲν ὄν | τ(ας) ἄλλο. πλ(ήν) ¹²⁶εἶδωλ'. ὅσοιπερ ζῶμ(εν)
 ἢ κοῦφ(ην) σκιάν. | ¹²⁷Τοιαῦτ(α) τοίνυν εἰσορῶν ὑπέρκοπον ¹²⁸μηδέν
 ποτ' εἴπ(ησ) | αὐτὸς εἰς θεοὺς ἔπος. ¹²⁹μῆδ' ὄγκον ἄρη μηδέν. εἴ τι-
 νος | πλέον. ¹³⁰ἢ χειρὶ θρίθεισ. ἢ μακοῦ πλούτου βά | θει. ¹³¹ὥς ἡμέρα
 κλίνει τε κανάγει πάλιν, ¹³²ἅπαντ(α) | τ' ἄν(θρ)ωπεια. τ(οὺς) (δὲ)
 σῶφρονας ¹³³θεοὶ φιλοῦσι καὶ στυγοῦ | σι τοὺς κακοὺς. ¹⁵⁴Τῶν μ(έν)
 μεγάλων ψυχ(ῶν) ἰεῖς, ¹⁵⁵οὐ κᾶν | ἁμάρτ(οις). καταδ' ἄν τις ἐμοῦ
¹⁵⁶τοιαῦτα λέγων, οὐ | κᾶν πείθω ¹⁵⁷πρὸς γὰρ τ(ὸν) ἔχονθ' ὁ φθόνος
 ἔρπει. | ²⁶⁰Τὸ γὰρ ἐσλεύσιν οἰκεῖα πάθη. ²⁶¹μηδενὸς ἄλλου | παραπρά-
 ζαντος ²⁶²μεγάλας ὁδύνας ὑποτείνει. | ³⁶²Εὐφρημα φώνει μὴ κακ(ὸν)
 κακῶ διδ(οὺς) ³⁶³ἄκος. πλέον | τὸ πῆμα τῆς αἵτης | τίθει. ⁴⁷³Αἰσχρὸν
- f. 130b γὰρ ἄνδρα || τοῦ μακροῦ χρηζ(εῖν) θίου. ⁴⁷⁴κακοῖσιν ὅστ(ισ) μηδέν ἐξ-
 ᾶ | λᾶσσετ(αι). ⁴⁷⁵τί γὰρ παρ' ἡμ(αρ) ἡμέρα τέρπ(εῖν) ἔχει. ⁴⁷⁶προσ-
 | θεῖσα κ' ἀναθεῖσα τοῦγε κατ' θαν(εῖν). ⁴⁷⁷οὐκ ἂν πρι | αἴμ(ην) οὐδε-
 νὸς λόγου θροτὸν. ⁴⁷⁸ὅστ(ισ) κεναισιν ἐλ | πῖσιν) θερμαίνεται(αι).
⁴⁷⁹ἀλλ' ἢ καλ(ῶς) ζ(ῆν). ἢ καλ(ῶς) τεθνηκέ | ναι. ⁴⁸⁰τ(ὸν) εὐγενῆ
 χρῆ. π(άν)τ' ἀκήκοας λόγ(ον). ⁴⁸⁵Ω δέσπο|τ' αἴας τῆς ἀναγκαίας
 τύχ(ησ). ⁴⁸⁶οὐκ' ἔστ(ιν) οὐδὲν μεῖζ(ον) | ἄν(θρῶπ)οις ζυγόν. ⁵²⁰ἀλλ'
 ἴσχε καμοῦ μνήστ(ιν) ἀνδρί τοι | χρε(ών). ⁵²¹μνήμ(ην) προσεῖν(αι)
 τερπνὸν εἴ τι που πάθοι. | ⁵²²χάρις χάρ(ιν) γὰρ ἔστ(ιν) ἢ τίκτους' ἀεί.
⁵²³ὅτου δαπορεῖ | μνήστ(ισ) εὐ πεπονθότος. ⁵²⁴οὐκ ἂν γένοιτ' ἔθ' οὗτος
 | εὐγενῆς ἀνῆρ. ⁵⁵⁰Ω παῖ γένοιο π(ατ)ρ(ὸ)ς εὐτυχέστερος. | ⁵⁵¹τὰ δ'
 ἀλλ' ὁμοιοσ. καὶ γένοι ἂν οὐ κακός. ⁵⁵²καίτοι σε | καὶ νῦν τοῦτο γε
 ζηλοῦν ἔχω. ⁵⁵³ὅθ' οὐνέκ οὐδὲν τῶν | δ' ἐπαισθάνη κακ(ῶν). ⁵⁵⁴ἐν τῷ
 φρον(εῖν) γὰρ μηδ(έν) ἡδιστος | θίος. ⁵⁵⁴τὸ μῆ φρον(εῖν) γὰρ κάρτ'
 ἀνώδυν(ον) κακ(όν). ⁵⁵⁵ἔως | τὸ χαίρ(εῖν) καὶ τὸ λυπεῖσθ(αι) μάθησ.
⁵⁸¹πύκαζε θάσ | σον. οὐ πρὸς ἱατροῦ σοφοῦ ⁵⁸²θρην(εῖν) ἐπωδὰς πρόσ
 | τομ(ῶν)τι πῆματι. ⁶⁴⁶Ἀπανθ' ὁ μακρὸς κ' ἀναρίθμη | τοσ χρόνος
⁶⁴⁷φύει τ' ἄδηλα. καὶ φαν(έν)τ(α) κρύπτετ(αι). ⁶⁴⁸κ' οὐ | κ ἔστ' ἄελ-
 πτ(ον) οὐδέν. ἀλλ' ἀλίσκετ(αι) ⁶⁴⁹χῶ δεινὸς ὄρκος | καὶ ἥστελεῖσ
 φρέν(εσ). ⁶⁵⁰καγὼ γὰρ ὥς τὰ δεῖν' ἔκαρ | τέρ(ουν) τότε. ⁶⁵¹βαφῇ σίδη-
 ρος ὥς ἐθελύνθη στόμα. | ⁶⁶⁴Ἀλλ' ἔστ' ἀληθὴς ἢ θροτ(ῶν) παροιμία.
⁶⁶⁵ἐχθρῶν ἄ | δωρα δῶρα κ' οὐκ ὀνήσιμα. ⁶⁷⁸ἐγὼ δ' ἐπίσταμαι | γὰρ

ἀρτίως ὅτι. ⁶⁷⁹ὅτ' ἐχθρὸς ἡμῖν ἐς τοσόνδ' ἔ|χθρατέωσ. ⁶⁸⁰ὥς καὶ
 φιλήσων αὐθις ἔστ(αι) τ(ὸν) φίλον. | ⁶⁸¹τὸσαυθ' ὑποργῶν ὠφελεῖν βου-
 λήσομ(αι). ⁶⁸²ὥς | αἰὲν οὐ μενοῦντ(α) τ(οῖς) πολλ(οῖς) γὰρ ⁶⁸³βρο-
 τ(ῶν). ἀπιστος | ἔσθ' ἑτερίας | λιμ(ήν). ⁷⁵⁸Τὰ γὰρ περισσὰ κ'
 f. 131a ἀνόνητ(α) | σώματ(α) || ⁷⁵⁹πίπτ(ειν) βαρείαις πρὸς θε(ῶν) δυσπρα-
 ξίαις ⁷⁶⁰ἔφασχ' ὁ | μάντ(ισ). ὅστις ἀν(θρώπου) φύσ(ιν) ⁷⁶¹βλαστ(ῶν).
 ἔπειτ(α) μὴ κατὰν(θρώπων) | φρονεῖ. ⁹⁶⁴οἱ γὰρ κακοὶ γινώμασι τ' ἀγα-
 θὸν χεροῖν | ⁹⁶⁵ἔχοντ(ες), οὐκ' ἴσασι πρὶν τις ἐκβάλῃ. ^{988*}τῷ' ἐγκόνη |
 σύγκαμνε τ(οῖς) θανοῦσί τοι. ⁹⁸⁹φιλοῦσι πάντες κει | μέν(ους) ἐπεγγε-
 λάν. ¹⁰⁷¹Καίτοι κακοῦ πρὸς ἀνδρὸς ἄνδρα | δημότ(ην). ¹⁰⁷²μηδὲν δι-
 καιοῦν τ(ῶν) ἐφ' ἐστῶτ(ων) κλύειν. ¹⁰⁷³οὐ | γάρ ποτ' οὐτ' ἂν ἐν πόλει
 νόμοι καλ(ῶς). ¹⁰⁷⁴φέροιντ' ἂν | ἐνθα μὴ καθεστήκοι δέος. ¹⁰⁷⁵οὐτ' ἂν
 στρατός γε | σωφρόνως ἄρχοιτ' ἔτι. ¹⁰⁷⁶μηδὲν φόβου πρόβλημα | μῆδ'
 αἰδοῦσ' ἔχων. ¹⁰⁷⁷ἄλλ' ἄνδρα χρὴ κἂν σῶμα | γενήσῃ μέγα. ¹⁰⁷⁸δοκεῖν
 πεσεῖν ἂν κἂν ἀποσμι | κροῦ κακοῦ. ¹⁰⁷⁹δέος γὰρ ὧι πρόσσεστιν αἰσχύνῃ
 θ' ὁμοῦ, | ¹⁰⁸⁰σωτηρίαν ἔχοντα τῶνδ' ἐπίστασο. ¹⁰⁸¹ὅπου δ' ὅ | βρίζειν
 δρᾶν θ' ἂ βούλετ(αι) παρῇ, ¹⁰⁸²ταύτ(ην) νόμι | ζε τ(ήν) πόλιν χρόνῳ
 ποτὲ. ¹⁰⁸³ἐξουρίων δραμοῦ | σαν εἰς θυθὸν πεσεῖν. ¹⁰⁸⁴ἀλλ' ἐστάτω μοι
 καὶ δέος | τί καίριον. ¹⁰⁸⁵καὶ μὴ δοκῶμ(εν) δρῶντ' ἂν ἡδῶμεθα. |
¹⁰⁸⁶οὐκ' ἀντιτίσειν αὐθις ἂν λυπώμεθα. | ¹⁰⁹³Οὐκ ἂν ποτ' ἄνδρ(ες)
 ἄνδρα θαυμάσαιμ' ἔτι. ¹⁰⁹⁴ὅς μὴ | δὲν ὦν γοναῖσιν εἰθ' ἀμαρτάνει.
¹⁰⁹⁵ὅθ' οἱ δοκοῦν | τ(ες) εὐγενεῖς πεφυκέν(αι). ¹⁰⁹⁶τοιαυθ' ἀμαρτάνου-
 σι(ν) | ἐν λόγοις ἔπη. ¹¹¹⁹τὰ σκληρὰ γάρ τοι κἂν ὑπέρ | δικ' ἢ δάκνει.
¹¹²⁴Ἡ γλῶσσα σου τὸν θυμὸν ὥς | δεινὸν τρέφει. ¹¹²⁵Ξὺν τῷ δικαίῳ
 γὰρ μέγ' ἔξεστι | φρον(εῖν). ¹²⁴⁶Ἐκ τ(ῶν)δε μέντοι τ(ῶν) τρόπων οὐκ
 ἂν πῶ. | ¹²⁴⁷κατάστασις γένοιτ' ἂν, οὐδ' ἐνός νόμου. ¹²⁴⁸εἰ τοὺς | δίκη
 νικῶντας ἐξωθήσομεν. ¹²⁴⁹καὶ τοὺς ὀπισθ(εν) | εἰς τὸ πρόσθεν
 ἀζομ(εν). ¹²⁵⁰Ἀλλ' εἰρκτέον τά | δ' ἔστιν οὐ γὰρ οἱ πλα-
 f. 131b τεῖς. ¹²⁵¹οὐδ' ἐδρύνωτοι φῶτ(ες) || ἀσφαλέστατοι. ¹²⁵²ἀλλ' οἱ φρο-
 ν(οῦν)τ(ες) εὐ κρατοῦσι π(αν)|ταχοῦ. ¹²⁵³μέγ(ας) (δὲ) πλευρὰ βοῦς
 ὑπὸ σμικρ(ᾶς) ὁμῶς | ¹²⁵⁴μάστιγος. ὀρθὸς εἰς ὁδὸν πορεύετ(αι).
¹²⁶⁶φεῦ τοῦ θανόν | τοσ ὥς ταχεῖα τίς θροτοῖς ¹²⁶⁷χάρις διαρρεῖ. καὶ
 προ | δοῦς ἀλίσκετ(αι). ¹³²²ὄντ(ως) ἔγωγ' ἂν ἀνδρὶ συγγνώμ(ην) ἔχω |
¹³²³κλύοντι φάδρα συμβαλλεῖν ἔπη κακά. | ¹³⁵⁰Τόν τοι τύρανν(ον) εὐ-
 σεβ(εῖν) οὐ ράδιον. ¹³⁵¹ἀλλ' εὐ λέγουσι | τ(οῖς) φίλοις τιμᾶς νέμειν.

¹³⁵²κλύειν τ(όν) ἐσθλὸν ἄν | δρα χρη τὸν ἐν τέλει. ¹³⁵³παῦσ(αι) κρα-
τ(εῖσ) τοι τ(ῶν) φίλω | νικώμενος. ¹³⁵⁷νικᾷ γὰρ ἡ ἀρετὴ με τῆς
ἐχθρ(ας) πολὺ. | ¹³⁶¹σκληρὰν δ' ἐπαινέειν οὐ φιλῶ ψυχ(ήν) ἐγὼ. ¹³⁶⁶ἢ
πάνθ' ὃ | μοια πᾶς ἀνὴρ αὐτῷ πονεῖ. ¹³⁶⁷τῷ γάρ με μᾶλλον | εἰκόσ ἦ μ'
αὐτῷ πονεῖν. ¹⁴¹⁸ἢ πολλὰ θροτοῖς ἐστιν | ἰδοῦσι ¹⁴¹⁹γνώναι. πρὶν δ'
ἰδεῖν οὐδεὶς μάντις | ¹⁴²⁰τ(ῶν) μελλόντ(ων). |

ἐκ τῆς σοφοκλέους ἡλέκτρας. | ²³Ω φίλτατ' ἀνδρ(ῶν) προσπόλων. ὥσ
μοι σαφῇ ²⁴σημεῖα | φαίνεις ἐσθλὸς ἡμ(ᾶς) γεγώς. ²⁵ὥσ περ γὰρ ἵπποσ
εὐ | γεν(ῆς). κἄν ἢ γέρ(ων). ²⁶ἐν τ(οῖς) δειν(οῖς) θυμ(όν) οὐκ ἀπώ-
λεσ(εν). ²⁷ἀλλ' ὅρ | θ(όν) οὐς ἴστησιν. ὡσαύτ(ως) δὲ σὺ. ²⁸ἡμ(ᾶς) τ'
ὀτρύνεις. κ' αὐτόσ | ἐν πρώτ(οις) ἐπη. ⁶¹Δοκῶ μ(έν) οὐδ(έν) ῥῆμ(α)
συν κέρδει κακ(όν). | ⁹²Τὰ (δὲ) πανυχίδων ἤδη στυγερά, ⁹³ξυνίστ(ας)
εὐναὶ μογε | ρ(ῶν) οἴκ(ων). ⁹⁴ὅσα τ(όν) δύστηνον ἐμὸν θρηνῶ
⁹⁵π(ατέ)ρα. | ¹⁴⁰Ἀπὸ τ(ῶν) μετρίων ἐπαμήχανον ¹⁴¹ἄλγος. ἀεὶ στενά-
χουσ(αι) | διόλλυσ(αι) ¹⁴²ἐν οἷς ἀνάλυσίς ἐστ(ιν) οὐδὲ μία κακῶν. |
¹⁷⁹Χρόνος γὰρ εὐμαρ(ῆς) θεός. ²⁸²ἐγωγ' ὀρώσ' ἢ δύσμορος κ(α)τὰ
στέγ(ας). | ²⁸³κλέω τέτηκα καπικωκύω πατρός. ²⁸⁴τ(ήν) δυστάλαιναν |
δαῖτ' ἐπωνομασμ(έν)(ην). ²⁸⁵αὐτὴ πρὸς αὐτ(ήν) οὐδὲ γὰρ κλαῦ | σ(αι)
πάρα. ²⁸⁶τοσόνδ' ὅσον μοι θυμὸς ἡδονὴν φέρει. | ³⁰⁷ἐν οὖν τοιούτ(αις)

f. 132a οὐτε σωφρονεῖν φίλαι. ³⁰⁸οὐτ' εὐ || σεβ(εῖν) πάρεστ(ιν). ἀλλ' ἐν τ(οῖς)
κακ(οῖς) ³⁰⁹πολλῇ γ' ἀνάγκῃ καπὶ | τηδεύειν κακά. ³²⁰Φιλεῖ γὰρ
ὀκν(εῖν) πρᾶγμ' ἀνὴρ πρᾶσσ(ων) | μέγα. ³²²θάρσει πέφυκ(εν) ἐσθλὸς
ὥστ' ἀρκεῖν φίλοις. | ³³⁰οὐκ' ἐν χρόνῳ μακρῷ διδαχθῆν(αι) θέλεις.
³³¹θυμῷ | ματαίῳ μὴ χαρίζεσθ(αι) κενά. ³³⁵νῦν δ' ἐν κακ(οῖς) μοι |
πλεῖν ὑφειμένη δοκεῖ ³³⁶καὶ μὴ δοκεῖν ἵεν δρᾶν | τί. πημαίνειν δὲ μῆ.
³⁵⁹Εγὼ μ(έν) οὖν οὐκ ἄν πο | τοῦδεῖ μοι τὰ σὰ ³⁶⁰μέλλοι τίς οὔσειν
δῶρ' ἐφ' οἷσιν | νῦν χλιδᾶς. ³⁶¹τούτ(οις) ὑπείκῃθοιμι. σοὶ (δὲ) πλου-
| σία ³⁶²τράπεζα κείσθω καὶ περιρρεῖτω θῖος. ³⁶³ἐμοὶ | γὰρ ἔστω τοῦμὲ
μὴ λυπεῖν μόνον. ³⁶⁴βόσκημα. τῆς | σῆς δ' οὐκ ἐρῶ τιμ(ῆς) λαχεῖν.
³⁹²Βίου (δὲ) τοῦ παρόντος | οὐ μνεῖαν ἐχ(εις). ³⁹³καλὸς γὰρ οὐ θυμὸς
βίοτος ὥστε | θαυμάσ(αι). ³⁹⁵μὴ μ' ἐκδίδασκε τοῖς φίλοις εἶν(αι)
κα | κῆν ³⁹⁸καλός γε μ(έν) τοι μηξαβουλίας πεσεῖν. | ⁴¹⁵Λέγ' ἀλλὰ τοῦτο
πολλὰ τοι σμικροὶ λόγοι ⁴¹⁶ἔσφηλαν | ἤδη καὶ κατώρθωσαν θροτούς.
⁶¹⁶Εὐ νῦν ἐπίστω | τ(ῶν)δε μ' αἰσχύν(ην) ἐχ(ειν). ⁶¹⁷κ' εἰ μὴ δοκῶ σοι
μανθάνω δ' ὅ | θυνεκα ⁶¹⁸ἔξωρα πρᾶσσω. κ' οὐκ' ἐμοὶ προση | κότα.

⁶¹⁹ἀλλ' ἡ γὰρ ἐκ σοῦ δυσμένει(α) καὶ τὰ σὰ ⁶²⁰ἔργ' ἐ | ξαναγκάζει με
 ταῦτα δρᾶν βία. ⁶²¹αἰσχυρ(οῖς) γὰρ αἰσχυρ(οῖς) γὰρ αἰσχυρ(ὰ) | πράγματ'
 ἐκδικάσκει(αι). ⁶²⁴σύ τοι λέγεις νῦν οὐκ ἐγὼ. σύ γὰρ ποιεῖς ⁶²⁵τουρ-
 γον. τὰ ἔργ(α) τ(οὺς) λόγ(ους) εὐρίσκεται. | ⁶⁸⁶Δρόμου δ' ἰσώσ(ας)
 τῇ φύσει τὰ τέρμ(α)τ(α). ⁶⁸⁷νίκησ ἔχ(ων) ἐξῆλ | θε πάντιμον γέρας.
⁶⁸⁸χ' ὦπ(ωσ) μ(έν) ἐν πολλοῖσι | παυρᾷσι λέγω, ⁶⁸⁹οὐκ οἶδα τοιοῦδ'
 ἀνδρὸς ἔργα | καὶ κράτη. ⁷⁶¹τοιαῦτά σοι ταῦτ' ἐστὶν ὥς μὲν ἐν | λόγοις.
⁷⁶²ἀλγεινὰ τ(οῖς) δ' ἰδοῦσιν οἵπερ εἶδομεν. | ⁷⁶³μέγιστ(α) π(άν)τ(ων)
 ὦν ὅπωπ' ἐγὼ κακ(ῶν). ⁷⁷⁰Δεινὸν τὸ | τῆκτ(εῖν) ἐστ(ὶν) οὐδὲν γάρ
 f. 132b κακ(ῶς) | ⁷⁷¹πάσχοντι. μίσσος ὦν || τέκη πρόσγινετ(αι). ⁹¹⁶ἀλλ' ὦ φίλη
 θάρσυνε τ(οῖς) αὐ | τοῖσί τοι. ⁹¹⁷οὐκ αὐτὸς αἰεὶ δαιμόνων παραστα-
 τεῖ. | ⁹¹⁸ᾧδιν δ' ἦν τὰ πρόσθε γυνὸς. ἡ δὲ ἴσ(ωσ) ⁹¹⁹πολλῶν ὦ | πᾶρξει
 κύρος ἡμέ(ρα) καλ(ῶν). ⁹⁴⁵Ὅρα πόνου γε χωρὶς | οὐδ(έν) εὐτυχεῖ.
⁹⁷²φιλεῖ γὰρ πρὸς τὰ χρηστὰ πᾶς ὀρ(άν). | ⁹⁸⁹Ζῆν αἰσχυρ(όν) αἰ-
 σχυρ(ῶς) τοῖς καλ(ῶς) πεφυκόσι. ¹⁰⁰⁵Λύει γὰρ | ἡμ(ᾶς) οὐδ(έν) οὐδ'
 ἐπωφελεῖ. ¹⁰⁰⁶θάξ(ιν) καλ(ιν) λαβόντε | δυσκε(ῶς) θαν(εῖν). ¹⁰⁰⁷οὐ
 γὰρ θαν(εῖν) ἔχθιστ(ον), ἀλλ' ὅτᾱν θανεῖν. | ¹⁰⁰⁸χρηζ(ων) τίς. ἔῖτα μὴ
 (δὲ) τοῦτ' ἔχει λαβ(εῖν). ¹⁰¹⁵Πείθου | προνοί(ας) οὐδ(έν) ἀν(θρώ-
 π)οις ἔφν. ¹⁰¹⁶κέρδος λαβ(εῖν) ἄμεινον | οὐ(δὲ) νοῦ σοφοῦ. ¹⁰²⁶εἰκὸς
 γὰρ ἐγχειροῦντα καὶ πρᾶσσ(εῖν) | κακ(ῶς). ¹⁰³⁹Ἡ δειν(όν) εὐ λέγου-
 σαν ἐξαμ(αρ)τάνειν. | ¹⁰⁴¹Τί δ' οὐ δοκῶ σοι ταῦτα σὺν δίκη λέγ(εῖν);
¹⁰⁴²ἀλλ' ἐστὶν ἐν | θεχ' ἡ δίκη θλάθ(ην) φέρει. ¹⁰⁴⁷βουλῆς γὰρ οὐδὲν
 ἐστι | ἔχθιον κακῆς. ¹⁰⁵⁴πολλῆς δ' ἀνοίας καὶ τὸ θηρᾶσθ(αι) | κενά.
¹⁰⁸²Οὐδ(εῖς) τ(ὼν) ἀγαθ(ῶν) ζ(ῶν) ¹⁰⁸³κακ(ῶς), εὐκλει(αν) αἰσχύ-
 ναι | θέλει ¹⁰⁸⁴νώνυμον. ¹¹⁷⁰Τοὺς γὰρ θανόντ(ας) οὐχ ὀρῶ λυπου-
 μέν(ους). | ¹²⁵⁹οὐ μῆστι καιρὸς μὴ μακρ(άν) βούλου λέγειν. ¹²⁹⁸σύ δ'
 ὥς ἐπὰ | στητη μάτ(ην) λεγομένη ¹²⁹⁹στέναζε ὅταν γὰρ εὐτυχή-
 σωμ(εν) | τότε ¹³⁰⁰χαίρ(εῖν) παρέστ(αι) καὶ γελᾶν ἔλευθέρ(ωσ). ¹⁴⁵⁶Ἡ
 πολλὰ | χαίρ(εῖν) μ' εἴπ(ας) οὐκ' εἰωθότ(ωσ). ¹⁵⁰⁵Χρῆν εὐθὺς εἶν(αι)
 τ(ῇν)δε | τ(οῖς) πᾶσι δίκ(ην) ¹⁵⁰⁶ᾧσσις πέραν τι τ(ῶν) νόμ(ων)
 πρᾶσσειν | θέλοι ¹⁵⁰⁷κτείν(εῖν) τὸ γὰρ πανοῦργ(ον) οὐκ ἂν ἦν πολὺ. |

σοφοκλέους ἐκ τοῦ τυράννου οἰδίποδ(ος). | ²²Πόλις γὰρ ὥσπερ κ' αὐ-
 τὸς εἰσορ(ᾶς) ἄγαν ²³ἡδὴ σαλεύει κανα | κουφίς(αι) κᾶρα ²⁴θυθ(ῶν)
 ἐτ' οὐχ οἶα τὲ φοινίον σά | λου. ⁴⁴ὥς τοῖσιν ἐμπείροισι καὶ τ(ᾶς) συμ-
 φορας ⁴⁵ζῶ | σας ὀρῶ μάλιστα τ(ῶν) βουλευμ(ά)τ(ων). ⁵⁶Ὡς οὐδὲν

| ἐστιν οὔτε πυργος οὔτε ναυσ ⁵⁷ἔρημος | ἀνδρῶν | μὴ ξυνοικούντων
 f. 133a ἔσω. ²⁹⁶Ω μῆστι δρῶν τί ταρβος. || οὐδ' ἔπος φοβεῖ. ³¹⁰Σὺ δ' οὖν
 φθονήσας μῆτ' ἀ | ποιωνῶν φάτιν ³¹¹μῆτ' εἴ τιν' ἄλλην μαντικῆς | ἔχεις
 ὁδόν ³¹²ρύσαι σε αὐτόν καὶ πόλιν ῥύσ(αι) δ' ἐμὲ | ³¹⁴ἐν σοὶ γὰρ ἔσμεν
 ἄνδρα δ' ὠφελεῖν ἀφῶν ³¹⁵ἔχοι τὲ | καὶ δύναιτο κάλλιστος πόνων ³¹⁶φεῦ
 φεῦ φρονεῖν | ὥς δεινὸν ἔνθα μὴ τελῇ ³¹⁷λύει φρονοῦντι ταῦ | τα γὰρ
 καλ(ὡς) ἐγὼ ³¹⁸εἰδὼς διώλεσ' οὐ γὰρ ἄν δεῦρ' ἰκόμ(ην). | ³⁸⁰Ω
 πλοῦτε καὶ τυραννὶς καὶ τέχνη τέχνησ. ³⁸¹ὑπερ | φέρουσα τῷ πολυζήλω
 βίω. ³⁸²ὅσος παρ' ὑμῖν | ὁ φθόνος φυλάσσεται. ⁴²⁶Πρὸς ταῦτα καὶ
 κρέον | τα καὶ τουμὸν στόμα. ⁴²⁷προπηλάζε σοῦ γὰρ | οὐκ' ἔστι βροτῶν.
⁴²⁸κάκιον ὅστις ἐκτριβήσεται(αί) | ποτε. ⁴³⁹ὥς πάντ' ἄγαν αἰνικτὰ κἀ-
 σφαλῇ λέγ(εις). | ⁴⁴¹τοιαῦτ' ὠνιδίζ' οἷς ἔμ' εὐρήσεις μέγαν. | ⁵⁴⁵Λέγειν
 σὺ δεινὸς μανθάνειν δ' ἐγὼ κακὸς ⁵⁴⁶σοῦ. | δυσμενῇ γὰρ καὶ βαρὺν σ'
 εὐρηκ' ἐμοί. ⁵⁴⁷τοῦτ' αὖ | τὸ νῦν μου πρῶτον ἄκουσον ὥς ἐρῶ. ⁵⁴⁸τοῦ-
 | τ' αὐτὸ μὴ μοι φράζ' ὅπ(ως) οὐκ εἶ κακός. | ⁵⁹⁴Οὐπω τοσοῦτον ἡπα-
 τημένος κυρῶ. ⁵⁹⁵ὥς | τάλλα χρήζειν ἢ τὰ σὺν κέρδει καλά. | ⁵⁹⁶νῦν
 πᾶσι χαίρω. νῦν με πᾶς ἀπάζεται.

Apparatus criticus Codd. LΓγ inter se comparantur; codd. ΛΦΟ
 NHVGMRADZrZcTXrXsCQP passim citantur. De codicis L aliorumque
 lectionibus cf. Dawe, *Sophoclis Tragoediae*, tom. I, Teubner, Leipzig
 1975, eiusdemque auctoris *Studies on the Text of Sophocles*, vol. II, E. J.
 Brill, Leiden, 1973. Notis usi sumus his: stellulis (*), lineolis directis (|);
 illis litterae significantur quae propter rasuram codicis legi nequeunt, his
 scripturae lineae distinguuntur. Adde etiam haec: L^{ac}=lectio codicis L ante
 correctionem; L^{pc}=lectio codicis L post correctionem; L¹=manus codicis L
 prima; L²=manus altera codicis L quaelibet; L^c=correctio a prima manu
 codicis L illata; ΣL=scholiasta codicis L.

Ajax

Inscriptionem habent Γγ nisi quod σοφοκλέους Γ^{1c}. κ ex λ statim corr.

79 οὐκοῦν ΓγL, codd.

86 μὲν τᾶν ΓL: μέντ' ἄν γ θεοῦ ΓγL: τοῦ θεοῦ OZc

126 εἰδῶλ' Γγ: εἰδῶλα L

127 ὑπέρκοπον ΓXr, sscr. G¹Xr¹: ὑπέρκοπον LADZrZcT et ΣL in lemm.: ὑπέρκομπον γ, rell.
 et inter ΣH: ὑπέρκομπα L^{gl} s.lin.

- 128 εἴπῃσ Γγ: εἴπῃσ L: εἴποισ Q¹ εἰς sic, non ἔσ, codd.
- 129 μῆδὲν ΓγL
- 130 μακοῦ Γ: μακροῦ γL θάθει ΓγL
- 131 κανάγει Γγ: κ' ἀνάγει L
- 154 τῶν μὲν Γγ: τῶν γάρ L, rell.
- 155 ἀμάρτοις ΓγL^{ac}, inter ΣLN, Suda: ἀμάρτοι . . L: ἀμάρτοι inter ΣFM: ἀμάρτοι^η inter ΣG:
ἀμάρτη^α inter ΣV
- 260 ἐσλεύσιν Γγ: ἐσλεύσειν LCFGQA^{pc} XsZr: ἐσλεύσσειν NOPV^{ac}XrT
- 262 ὀδύνασ Γγ: ὀδύνασ L
- 362 κακῶ Γγ: κακῶι L
- 473 χρήζειν Γγ: χρήζειν L
- 474 ἐξαλλάσσεται Γ^{pc}, sscr. ipsa manus recentior (fort. saec. XIV) quae vv. 328-331 ex
Hecuba Euripidis in imo mg. f. 120v scripsit: ἐξελλάσσεται γ: ἐξαλλάσσεται L: ἐξαλάσ-
σεται FHNOV: ἐξαλλάσεται CXs
- 475 ἤμαρ ΓγFHODZc, fort. corr. Zc¹: ἤμαρ L, in lemm. ΣAFONM
- 476 κ' ἀναθεῖσα ΓγL τοῦ γε ΓγL^{2c}: τοῦ δὲ L^{ac}: τό γε F^{ac} NZc κατ' θανεῖν ΓL: κατθανεῖν
γ
- 480 χρῆ Γγ: χρή L πάντ Γ: πάντες γ, falso eiusdem signi intellectu quod non solum ad
elisionem sed etiam ad litteras εσ significandas usurpari solet: πάντ' L
- 486 ζυγόν Γγ L^{ac}: κακόν L^{lc} κακ in rasura
- 520 καμοῦ Γ: κ' αμοῦ γ: κάμοῦ L^{lc}, κ ex μ statim corr.
- 521 πάθοι Γγ, codd. plurimi: πάθῃ LNVGQR: πάθοι HZc
- 523 δαπορεῖ Γγ: δ' ἀπορεῖ in lemm. ΣF, VD^{ac} XsZrZc^{ac}: δ' ἀπορεῖ L, in lemm. ΣLAON
- 551 γένοιαν Γγ: γένοι'αν L
- 522 τοῦτο γε Γγ: τοῦτό γε L
- 553 θθ' οὐνέκ οὐδέν Γ: θθ' οὐνεκ' οὐδέν γ: θθοῦνεκ' οὐδέν L ἐπαισθάνῃ Γγ: ἐπαισθάνῃ L
- 554b τὸ Γ^{lc}γL, τὸ ex τῷ facto
- 555 μάθησ Γγ: μάθησ L
- 581 θάσσον Γγ: θάσσον L
- 582 θρηνεῖν ΓγL: θροεῖν CF^{7p} HA^{7p} DXrXsZrT ἐπωδᾶσ Γγ: ἐπαιδᾶσ L
- 646 κ' ἀναριθμητοσ Γγ: κ' ἀναρίθμητοσ L^{lc}, ι ex η statim corr.
- 648 κ' οὐκ' ἔστ' Γγ: κ' οὐκ ἔστ' L: κοῦκ ἔστιν N: οὐκ ἔστ' Stobaeus et Suda
- 649 ὄρκος ΓγL: ὄρκος in lemm. ΣL καὶ ΓγL περιστελεῖς Γγ: περισκελεῖς L
- 650 καγῶ Γγ: κάγῶ L δεῖν Γγ, L^{ac}: δεῖν' L^c
- 651 ὥσ Γ: ὅσ γ: ὅσ L et in lemm. ΣLA ἐθλύνθη ΓγNO^{ac}DXs^{ac}Zc^{ac}, corr. O¹Xs¹: ἐθη-
λύνθη L
- 665 κ' οὐκ ΓγL
- 679 ἡμῖν Γγ, L¹ supra lin. (vocabulo a manu recentiore repicto): ἡμῖν L, rell. ἐχθρατέωσ Γγ:
ἐχθαρέτωσ L^{ac} CP: ἐχθρτέωσ L^{2c}, ρ ex ap facto et an supra lin. addito: ἐχθραντέωσ
rell.
- 680 ἔσται Γγ: ἔσ τε L

- 681 τὸσαυθ' ΓL: τοσαυθ' γ: τοιαυθ' Suda ὑποργῶν Γγ: ὑπουργῶν L ὠφελεῖν ΓL: ὠφελῆν γ
 682 πολλοῖς ΓγLNQZc: πολλοῖσι cett.
 683 ἔταιρίασ ΓγO^{1c}, alii: ἔταιρείασ LO^{ac}GRDXsZc
 758 κ' ἀνόνητα ΓγL et rell. ex cetero Zc^{ac} qui κἀνόητα praebet
 761 θλαστῶν ΓγL^{ac}: θλαστῶν L^{1c} φρονεῖ ΓγN^{2c}D^{1c}, codd. plurimi: φρονῆι LP et Pap.
 Ox. 1615
 964 τ' ἀγαθὸν Γγ: τ' αγαθὸν L
 965 ἐκβάλλη Γγ: ἐκβάλλη L: ἐκβάλλοι FGR
 988 ἐγκόνει ΓγL^{2c}: ἐνκόνει L^{ac}
 1074 καθεστήκοι ΓγF^{ac}OV^{pc}XrXsZrT: καθεστήκω L^{2c}, n ex ei fort. facto: καθεστήκει
 F^{pc}HNPdZc, et in lemm. ΣV: καθεστήκε CGR: καθεστήκη^{oi} A, sscr. A¹
 1075 ἀρχοῖτ' ἔτι ΓγL^{pc}, codd.: ἔχοιτ' ἔτι L^{ac}, Stobaeus
 1076 φόβου ΓL: φοβοῦ γ μῆδ' Γ: μῆδ' γL
 1077 κἂν Γγ: κ' αν L γεννήση Γγ: γεννήσῃ L: γενήση NOGQRZc
 1078 κἂν Γγ: κ' αν L
 1080 τῶνδ' Γγ: τόνδ' L
 1081 θ' ΓγL, codd. plurimi: δ' NO παρῆ Γγ: παρῆι L: πάρα ADXsXrZr
 1082 χρόνω ΓγΛ
 1083 ἐξουρίων ΓγL
 1084 δέουσ τί ΓγL: δέουσ τί G
 1085 δρῶντ' ἂν Γγ (cf. ad Ai. 480): δρῶντες ἂν L^{ac} (ἂν in 'ἂν mutavit L^{2c}).
 1086 ἂν ΓγL^{ac}: 'ἂν L^{2c}: ἂν aut 'ἂν H^{pc}NAXrXs^{gl}ZrT
 1095 δθ' Γγ, codd.: δ • θ' L^{1c}, in litura i fuerat
 1119 κἂν Γγ: κἂν L ἢ Γγ: ἢι L
 1124 γλῶσσα σου Γγ: γλῶσσά σου L τρέφει Γγ,L: ἔχει G^{1hp} s. lin.
 1125 τῷ δικαίῳ Γ: τῷ δικαίῳ γL ἔξεστι Γγ, codd. plurimi: ἔξεστιν LPAXr
 1246 πῶ Γ: τῷ γ: ποτε L: nihil, puto, impedit quominus statuamus inanem codicis γ lectionem
 e ductu litterarum codicis Γ male intellecto ortam esse
 1247 κατάστασι^σ Γ, sscr. Γ^{1c}: κατάστασις γL
 1248 δίκη Γγ: δίκηι L ἐξωθήσομεν ΓγLFHVXs: ἐξωθήσομεν rell.
 1250 ἔστιν ΓγL
 1253 πλευρά ΓγFHNQRT: πλευράν L^{1c}. DXsXrZr: πλευρά L^{ac}OG: πλευράς CVA
 1266 ταχεῖα τις Γγ: ταχεῖά τις L: ταχεῖα τοῖς HQ θροτοῖς ΓγL, in lemm. ΣFO: θροτῶν-Ο
 1267 προδοῦς Γγ: προδοῦς' L
 1322 δντωσ Γγ: ποῖους L, codd. ἔγωγ' ἂν Γγ: ἐγὼ γάρ L, rell., in lemm. ΣLFON
 1323 φαυρά Γγ: φλαυρα L, rell.: φ • αυλα G^{pc} συμβαλλεῖν Γγ: συμβαλεῖν L, rell. κακ • ά
 Γ^{1c}: κακά γL, rell.
 1350 ράδιον Γγ: ράδιον L
 1351 τιμᾶσ Γγ, L^{ac}: τιμᾶσ L^{1c}, rell., inter ΣLFONVGM: τιμᾶσ' Zc^{1c} in rasura
 1352 τὸν ΓγC^{ac} Xs, corr. C¹: τὸν L, rell., non erunt ΣLFONVG (πειθεσθαι τοῖς βασιλευσιν).
 1353 φίλω/νικώμενος γ: φίλωνικώμενος γ: φίλων νικώμενος L

- 1357 ἡ ἀρετὴ Γγ et fort. L^{ac} : ἡ ῥετὴ L^c : ἀρετὴ R: ἡ ἀρετὴ vel ἡ ῥετὴ rell.
 1361 σκληρὰν δ' Γγ: σκληρὰν L
 1366 αὐτῷ ΓΝΟΝΓΔΟ: αὐτῷ γL^{ac}
 1367 τῷ Γγ: τῷ L μ' αὐτῷ Γγ: μ' αὐτῷ L: μ' αὐτῷ NV
 1418 ἡ ΓL, in lemm. SFV: ἡ γG^{lp} s. lin. ἔστιν Γγ: ἔστιν L ἰδοῦσι Γγ, codd. plurimi:
 ἰδοῦσιν L: εἰσιδοῦσι HPD
 1419 πρὶν δ' ἰδεῖν ΓγCHNOVGQRZc: πρὶν ἰδεῖν δ' LADXRZrT: πρὶν ἰδεῖν γ' F
 1420 ὁ τι πράξει habet L, om. Γγ

Electra

Inscriptionem praebent codd. Γγ.

- 24 ἡμᾶς ΓγO: εἰς ἡμᾶς L, rell.
 25 ἡ Γγ: ἡ L
 26 τοῖς ΓγO: τοῖσι L, rell.
 27 ἴστησιν Γγ: ἴστησιν L
 28 κ' αὐτὸς ΓγL πρώτοις Γγ: πρώτοις L ἔπη Γ: ἔπη γH: ἔπη L: ἔση P, inter ΣΛ
 61 μὲν ΓγHN^{ac}PVG^{pc}ADXRZrT: μὲν ὡς LCFN^{pc}OG^{ac}RXsZc κακὸν ΓγL^{lc}: κακὸν L^{ac}
 92 πανυχίδων Γγ: πανυχίδων L στυγερά Γγ,N^{2p} in mg.: στυγεραὶ L, rell.
 93 ξυνίστασ' Γ: ξυνίστασ γ: ξυνίστασ' L: ξυνίστησιν P, sscr. P²: ξυνίασ' C^{ac}N^{ac}, corr.
 C²N¹ οἰκῶν Γγ: οἰκῶν L^{ac} (ιδὼν in ὁ mutavit L^{lc}) FVGRZc
 95 θρηνῶ ΓγL, codd.: θρηνῶ θρηνῶ P πατέρα Γγ: πατέρ' L
 140 ἀπὸ Γγ: ἀλλ' ἀπὸ L ἐπαμήχανον Γγ: ἐπάμηχανον L
 141 στενάχουσαι Γγ: στενάχουσα L
 142 οὐδὲ μία ΓγCFHNVG: οὐδεμία L, rell.: οὐ μία O
 282 ἐγωγ' Γγ: ἐγὼ δ' L, rell.
 283 κλέω Γγ: κλαίω L τέτηκα Γ^{lc}γL καπτικωκῶ Γ^{lc}γ, ὅω ex ὃν facto: κ' απικωκῶ L:
 κάπιδακρῶ O
 285 αὐτὴν ΓγL, alii: αὐτὴν FPADXRxs^{lp}ZrT
 307 τοιοῦταις Γγ: τοιοῦτοις L
 308 πάρεστιν Γ: πάρεστιν γL
 309 πολλή γ' ΓγNOPV: πολλήστ' L^{2pc}, πολλήστ' L^{ac}: πολλή τ' rell.
 330 οὐκ ἐν Γγ: κ' οὐδ' ἐν L: κοῦδέν CVRXsZr
 331 θυμῷ ματαίω Γγ: θυμῷ ματαίω L
 335 κακοῖς μοι ΓγL, codd.: κακοῖσι R ὕφειμένη Γγ: ὕφειμένη L δοκεῖ ΓγL, codd.: δοκῶ
 O
 336 μὲν ΓγL, codd. plurimi: om. COVXs δρᾶν τί ΓγL
 359 οὐδεὶς Γ: οὐ δεῖ γ: οὐ δ' εἰ L
 360 μέλλοι ΓγL, alii: μέλλει CHPGRDZrT οἷσιν ΓγH: οἷσι L, rell. χλιδαῖς Γγ: χλιδαῖς L
 362 περιρρεῖται Γγ: περιρρεῖται L
 363 τοῦμὲ ΓγL^{ac}: τ' οὐμὲ L^{2c}
 364 οὐκ ἔρω Γ, L: οὐκ' ἔρω γ λαχεῖν ΓγHNOPXr^{pp}: τυχεῖν L, sscr. L²: τυχεῖν rell.

- 393 οὐ θυμός Γγ («οὐ θυμός pro οὐμός ortum esse nisi fallor ex ΟΥ supra ΘΥ scripto», Schenkl (*Wiener Studien* 11 (1889) 313) recte: οὐμός L^{1c} ex οὐμός facto θαυμάσαι Γγ: θαυμάσαι L
- 398 καλός Γγ: καλόν L μηξαβουλίας Γγ: μηξάβουλίας L πεσεῖν ΓγL, codd. excepto G (παθεῖν) sed verum praebet G^{Σγρ}
- 415 λέγ' ἀλλά Γ^{1c} (a ex ε statim corr.) γL πολλά τοι ΓγL, codd. plurimi: πολλάκις CNP^{1pc} Η^{δ1}
- 617 ὁ/θοῦνεκα Γ: δθ' οὔνεκα γL: δτ' οὔνεκα G
- 618 κ' οὐκ' Γγ: κ' οὐκ L προσηκότα ΓγLF^{pc}OPGRZc: προσαικότα CHNVXrXsZrTD^c
- 620 δρᾶν Γγ: δρᾶν L θία Γγ: θίαι L
- 624 λέγεις Γ^c (nescio quid fuisset ante corr. neque quis correxerit): λέγεις γL, rel. νὺν Γ: νὺν γGR: νιν L, rel. ποιεῖς Γγ, codd. plurimi: ποιεῖς LHVRZc^{ac}
- 625 τουργον Γγ: τ' οὔργον L τὰ Γγ: τὰ δ' L, rel.
- 686 τῇ Γγ: τῇ L
- 688 χ' ὦπως ΓγL παυράσι Γγ: παυρά σοι L, rel.
- 761 λόγοις Γγ, codd. plurimi: λόγῳ^α L, sscr. L¹: λόγῳ HG
- 763 δπωπ' Γγ: δπωπ' L
- 770 τήκειν Γγ: τίκειν L, rel. οὐδέν Γγ: οὐδέ I^c: rel.
- 771 μίσος Γγ: μίσος L τέκη ΓγL^{2c} (n ex ei facto), codd. plurimi: τέκει L^{ac}AGRZc: τέκοι NT πρόσγινεται Γγ: προσγίνεται L
- 916 φίλη Γγ, codd.: φίλη Γ^{1c}, n ex oi facto θάρσυνε γL: θάρσυν *** ε Γ^{1c}, in rasura συν fuerat τοι ΓγL, codd. plurimi: τε OV
- 917 οὐκ αὐτός ΓγL
- 918 νῶϊν ΓγL, omnes codd. excepto N (νῶϊ) δ' ἦν Γγ, codd. plurimi: ἦν LCF: δ' ἂν ἦν P γυνός ΓγZr: συγγά N: συγγνός L, rel. ἡ δὲ Γγ: ἡ δὲ νὺν L^{2pc} (ἡδὲ νὺν L^{ac})
- 919 κύρος Γ^{1c}γ, v ex σ statim corr. (κς, scilicet κ(ύριο)ς, voluit Γ^{ac}): κύριος GR: κύρος L ἡμέ Γγ: ἡμέρα L καλῶν ΓγL, codd. excepto O (κακῶν)
- 945 πόνου Γγ: πόνου • L^{1c}, in rasura σ fuerat γε Γγ: τοι L, rel. (τι Zr)
- 989 πεφυκόσι ΓγFNGD: πεφυκόσιν L, rel.
- 1006 βάξιν Γγ: βάξιν L καλιν Γγ: καλὴν L, codd. plurimi: κακὴν HO^{pc}Zc: κακὴν T, sscr. T¹ δυσκεῶς Γγ: δυσκλεῶς L, rel.
- 1007 ὅταν Γ: ὅταν γL
- 1008 χρήζων Γγ: χρήζ^{ων} L^{1c}: χρήζη GR: χρήζω V τίς ΓγL μῆδὲ ΓγL, codd. plurimi: μὲν δὲ F τοῦτ' Γγ: τοῦτ' L ἔχει ΓγL^{ac}OGR: ἔχη L^{1c}: ἔχει^η N, sscr. ΣN: ἔχαι CH
- 1039 ἡ Γγ: ἡ L
- 1041 τί δ' ΓγL δίκη Γγ: δίκη L
- 1042 ἔν/θεχ' ἡ Γ: ἔνθ' ἔχ' ἡ γ: ἔνθαχ' ἡ L
- 1047 ἔστι Γγ: ἔστιν L
- 1054 πολλῆς δ' Γγ: πολλῆς L, rel.
- 1082 οὐδεῖς τῶν Γγ: οὐδεῖστων L^{ac}, οὐδεῖς^ς τῶν L^{1c}
- 1083 αἰσχῶναι Γγ: αἰσχῶναι L

- 1084 νόνομον ΓγD^{ac}: νόνομος L^{ac}: νόνο * μος L^{lc}, μ ex v facto: νόνομος codd. tell.
 1298 σὺ δ' ὥσ Γγ: ἀλλ' ὥσ L, tell. ἐπάστητη Γγ: ἐπ' ἄτηι τῇ L λεγομένη ΓγGR: δεδε-
 γμένη L, sscr. L²: δεδεγμένη F^{ac}: λελεγμένη tell.
 1299 στέναζε Γγ: στέναζ' L, tell.
 1505 χρὴν Γγ: χρῆν L: χρῆ GR: ἐχρῆν PA et Nicephorus Basilaces, *Progymnasmatum* cap. 6
 (apud *Rhet. Gr.* I, p. 461 Walz) τῇδε Γγ, om. L^{ac} sed add. scholiasta L (= L¹) supra
 lin. πᾶσι Γγ, codd. plurimi: πᾶσιν LT
 1506 ὅστις πέραν τι τῶν νόμων πράσσειν θέλοι Γγ, et Nicephorus Basilaces loc.cit. nisi quod
 πέρα et θέλει praebet: ὅστις πέρα (πέραϊ L: πέραν F) πράσσειν γε τῶν νόμων (ἄλλων
 GR) θέλει [θέλοι L (οἱ ex ei mutato a L²) CFHN^{ac}PGRZc] codd.
 1507 πανοῦργον ΓγL, cett.: κακοῦργον Nicephorus loc. cit.

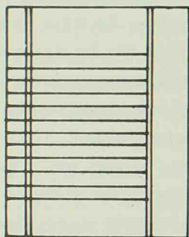
Oedipus Tyrannus

Inscriptionem habent Γγ

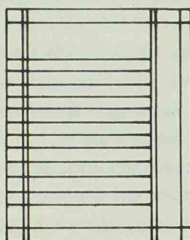
- 22 ὥσπερ ΓγL, codd. excepto G (ὥσ) εἰσδράσ Γγ: εἰσορᾶσ L
 24 οἶα τὲ Γγ: οἶά τε L
 44 τοῖσιν ΓγL, codd. plurimi: τοῖς GR συμφορας Γ: συμφοράς γHV: ξυμφοράς L: συμ-
 φοράς T
 45 ζῶσας Γγ: ζώσας L
 296 μῆστι Γγ^{lc}, στ ex τ statim corr.: μῆστι L^{ac} (μῆστι L^{pc}) δρῶν τί Γγ: δρῶν τι L οὐδέ-
 ποσ Γγ: οὐδ' ἐποσ L φοβεῖ ΓγL, codd.: φοβεῖ G
 310 δ' οὐν Γγ: δ' οὐν L^{2c}, δ addito et ο ex v facto (scil. νῦν L^{ac}): δ' οὐ NOGRT: γοῦν V: δ'
 οὐν μὴ P ἀποιωνῶν Γγ: ἀπ' οἰωνῶν L
 311 ἔχεις Γγ: ἔχειν L^{ac}, ν in σ mutavit L^{2c}
 312 πρὶς ῥύσαι Γγ: ῥύσαι L σεαυτὸν γ: σεαυτὸν L
 314 ἄνδρα δ' ΓγL^{lc}, δ ex σ facto: ἄνδρ' G ἄφων Γ: ἄφ' ὧν γL^{lc}
 315 ἔχοι τὲ Γγ: ἔχοι τε L: ἔχει τε ADXs πόνων ΓγH^{ac} PaAXr: πόνον^{ων} L, οσ in ων corr. L²,
 sscr. scholiasta (L¹): πόνον^{ων} NOVD: πόνον CFH^{2ac}PRXsZrZcT
 316 τελεῖ Γγ: τέλει L, codd. ceteri excepto R (τέλοσ)
 317 λύει Γγ HOAVDXrXsZrZcT: λύηι L: λύῃ F, sscr. rubricator (= F¹)
 380 τυραννίς Γγ, codd. quidam et Stobaeus: τυραννι LVADXrXsZrT
 381 τῷ (γλ: τῷ Γ) πολυζήλωι (γλ: πλυζήλω Γ, ο sscr. Γ¹) θίωι (γλ: θίω Γ)
 427 προπηλάζε Γγ: προπηλάκιζε L ἔστι ΓγL, codd. nostri
 439 ἄγαν Γγ, codd.: ἄγαν * L^{lc}, in rasura τ fuerat: ἄγαν γ' T κάσφαλῃ Γγ: κ' ασαφῇ L:
 κάσφαλῃ codd. plurimi: κοῦ σαφῇ GR
 441 ὠνειδίζ' Γ: ὠνειδίζ' γ: ὠνειδίζ' Pa: * ὠνειδίζ' L^{lc}
 546 εἰρηκ' γL: εἰρηκ' Γ
 547 πρῶτον Γγ: πρῶτ' L, on sscr. L²
 595 ὡσ/τάλλα Γ: ὡσάλλα γ: ὡσάλλα L^{2c}, τ addito χρήζειν Γγ: χρήζειν L
 596 χαίρω Γγ: χαίρων L^{ac}, ν postea partim eraso ἀσπάζεται γL: ἀπάζεται Γ, sscr. Γ^{lc} (cf.
 ad Ai. 1247).

Προχωρούμε τώρα στην εξέταση των επιμέρους προβλημάτων των δύο Γνωμολογίων:

Ι. Παλαιογραφική επισκόπηση-Χρονολόγηση: Το κείμενο και στα δύο Γνωμολόγια έχει γραφή σὲ στήλες των 30 γραμμών. Ἡ χαράκωση είναι ισχυρή, ὀριζόντια καὶ κάθετη: στὸν Γ συναντοῦμε τὴν χαράκωση τύπου I,2c τοῦ Καταλόγου τῶν K.-S. Lake (*Dated Greek Minuscule Manuscripts to the Year 1200*, Boston, Mass., 1934 κ.ἐξξ.) ἢ τύπου 20C1 τοῦ Καταλόγου Leroy (*Les types de reglure des manuscrits grecs*, Paris 1976)· στὸν γ συναντοῦμε τὴν χαράκωση τύπου I,26c τοῦ Καταλόγου τῶν K.-S. Lake ἢ τύπου 32C1 τοῦ Καταλόγου Leroy, ἥτοι:

Gnomol. Vatoped.

Gnomol. Venetum

Ἡ γραφή τῶν Γγ, δείγμα χαρακτηριστικὸ τῆς παλαιότητός τους, ἐκτελεῖται κάτω ἀπὸ τὶς χαρακώσεις, ὥσάν νὰ κρέμεται ἀπὸ αὐτές, ἐνῶ ὁ χώρος ὑπεράνω τῶν χαρακτῆρων προορίζεται γιὰ τὰ πνεύματα, τοὺς τόνους ἢ γιὰ τυχὸν ταχυγραφικὰ σημεῖα, συμπλέγματα καὶ ἄλλες βραχυγραφίες. Εἰδικώτερα παρατηροῦμε τὰ ἐξῆς:

(Α) Βατοπεδινὸ Γνωμολόγιο: Ὁ ρυθμὸς τοῦ Γ εἶναι μιζομικρογράμματος· ἐπικρατεῖ δηλαδὴ ὁ μικρογράμματος ρυθμὸς, ἀλλὰ παρεμβάλ-

λονται καὶ χαρακτηῖρες μεγαλογράμματος ρυθμοῦ, ὅπως τοῦ Ἄλφα, τοῦ Δέλτα, τοῦ Ἦτα (τὸ μικρογράμματο Ἦτα εἶναι ἀσύνηθες· στὰ φφ.110α-111β ἡ ἀναλογία μεγαλογράμματος πρὸς μικρογράμματα Ἦτα εἶναι 14:132, δηλ. τὸ ποσοστὸ τοῦ μικρογράμματος τύπου εἶναι 10,6%), τοῦ Λάβδα, τοῦ Νδ. Ἡ γραφή⁵, ὄχι ἀπολύτως κάθετη ἀλλὰ μὲ ἐλαφρὰ κλίση πρὸς τὰ δεξιὰ (αὐτὸ κυρίως ἰσχύει γιὰ τὸ μικρογράμματο Λάβδα, πάντοτε, καὶ τὸ μικρογράμματο Νδ, ἐνίοτε), εἶναι εὐανάγνωστη, μεγάλης συμμετρίας, εὐλύγιστη· ἀτελέστατος εἶναι ὁ χωρισμὸς λέξεων, ἐνῶ πολυάριθμα εἶναι τὰ συμπλέγματα καὶ οἱ συνδυασμοὶ γραμμάτων. Τὰ πνεύματα εἶναι ὀρθογώνια, οἱ τόνοι μικροί, ἀκόμη καὶ οἱ περισπωμένες – ἐλάχιστα ἐπιμηκυνόμενες. Τὸ Ἄλφα, ὡς μικρογράμματο, γράφεται μὲ μιὰ μόνο κίνηση τῆς γραφίδος καὶ ἐνώνεται μὲ τὸ ἐπόμενο γράμμα· ὅταν ὁμως δὲν συνάπτεται πρὸς τὰ ἐπόμενα, ἡ τελευταία κεραία, γυρισμένη πρὸς τὰ ἑπάνω, ἀνέρχεται ἕως τὸ ὕψος τῆς χαρακώσεως· ὁ μεγαλογράμματος τύπος εἶναι σπάνιος, συναντᾶται δὲ κυρίως σὲ τέλος στίχου. Τὸ Βῆτα πάντοτε εἶναι μικρογράμματο, ἐκτὸς ἐὰν θρῖσκεται σὲ τίτλους τῶν ἐπιμέρους κεφαλαίων τοῦ κειμένου. Τὸ Γάμμα, σπανίως μεγαλογράμματο, κατὰ κανόνα μικρογράμματο, ἐμφανίζει ἀξιοσημεῖωτη στρογγυλότητα στὶς κεραῖες του (ἀνάπτυξη τῆς κάτω κεραίας τοῦ μεγαλογράμματος ρυθμοῦ). Τὸ Δέλτα, κατὰ κανόνα μικρογράμματο, μὲ ἀνεπτυγμένη τὴν κεραία του στὴν κορυφή, πρὸς τὰ ἑπάνω καὶ ἀριστερά, σὲ τόξο, ὥστε κατερχόμενο ἕως τὴν θέση νὰ συνδέεται μὲ τὸ ἐπόμενο γράμμα. Τὸ Ἐψιλον, στὸν μικρογράμματο τύπο του, ὑψώνει τὸ ἄνω τόξο του ὑπεράνω τῆς χαρακώσεως ἐνῶ τὸ κάτω τόξο ἐνώνεται μὲ τὴν μεσαία κεραία καὶ συνεχίζεται πρὸς τὰ δεξιὰ γιὰ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸ ἐπόμενο γράμμα· συνήθως συμπλέκεται μὲ τὸ Σίγμα, ὁπότε μοιάζει μὲ μικρόσχημο Πι (βλ. παρακάτω), διακρίνεται ὁμως ἀπὸ αὐτὸ χάρις στὸ ἄνω τόξο του ποὺ ὑπερβαίνει τὴν χαρακώση· ἄλλοτε πάλι συμπλέκεται μὲ τὸ Ἰῶτα, στὴν γνωστὴ μορφή τοῦ Εἰ· παράλληλα συναντοῦμε καὶ τὸν μεγαλογράμματο τύπο τοῦ Ἐψιλον. Τὸ Ζῆτα τίς περισσότερες φορές ἔχει τὴν στρογγυλεμένη μορφή τοῦ τρία. Τὸ Ἦτα ἄλλοτε εἶναι

5 Π6. H. Hunger, «Die Perlschrift, eine Stilrichtung der griechischen Buchschrift des 11. Jahrhunderts», *Studien zur griechischen Paläographie*, Wien, 1954 σελ. 22-32 (ἀνατύπωση στὸ βιβλίο: *Byzantinistische Grundlagenforschung*, Gesammelte Aufsätze, I, Variorum Reprints, London, 1973).

μεγαλογράμματο καὶ ἄλλοτε μικρογράμματο, μὲ τὴν δευτέρη κεραία τοῦ ἀποστρογγυλωμένη πού προχωρεῖ σὲ κυματοειδῆ γραμμὴ. Τὸ Θῆτα ἐμφανίζεται κυρίως ὡς κεφαλαιόσχημο. Τὸ Ἰῶτα μερικὲς φορές ξεπερνᾷ τὴν χαράκωση πρὸς τὰ ἐπάνω, κατὰ κανόνα δὲ παρουσιάζει μικρὲς στρογγυλωμένες προσφύσεις (κόμβους) στὰ ἄκρα, πού «μετριάζουν τὴν ἐντύπωση τῆς αὐστηρᾶς ἴσιας γραμμῆς»⁽⁶⁾. Τὸ Κάππα προτιμᾷ τὸν μικρογράμματο τύπο μὲ τὴν κάθετη κεραία ἐπιμηκυμένη πρὸς τὰ ἐπάνω. Στὸ Λάβδα ἡ μεγαλύτερη κεραία τοῦ μεγαλόσχημου τύπου προχωρεῖ πρὸς τὰ ἐπάνω ἀριστερά, σχηματίζει μικρὸ τόξο πού ἀπολήγει σὲ στρογγυλωμένη πρόσφυση· στὸν μικρογράμματο τύπο ἡ δεξιὰ κεραία ἔχει ἐπιβραχυθῆ σημαντικὰ καὶ ξεκινώντας ἀπὸ τὸ μέσο περίπου τῆς ἀριστερῆς κεραίας συνεχίζεται πρὸς τὰ δεξιὰ γιὰ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸ ἐπόμενο γράμμα. Τὸ Μῦ, μεγαλόσχημο ἢ δχι, δείχνει τὴν τάση τοῦ πρὸς στρογγύλωση. Τὸ Νῦ, ὡς μικρογράμματο, ἐμφανίζει τίς δύο, πρὸς τὰ δεξιὰ, κεραίες τοῦ μεγαλογράμματος τύπου συνδεδεμένες σὲ τόξο μὲ ζωερὴ στρογγύλωση. Τὸ Ξῦ παρουσιάζει στρογγύλη ἀλλὰ καὶ δξυγώνια μορφή. Στὸ Ὅμικρον παρατηροῦμε ἕναν μικρὸ κύκλο, συστατικὸ στοιχεῖο ἄλλων γραμμάτων (τοῦ Ἄλφα, τοῦ Ἐψιλον, τοῦ Πῖ, τοῦ Σῖγμα καὶ τοῦ Ὠμέγα). Στὸ Πῖ κυριαρχεῖ ὁ μικρόσχημος τύπος: οἱ δύο κάθετες κεραίες τοῦ μεγαλόσχημου ρυθμοῦ κλείνουν ἐδῶ σὲ σχῆμα ὠοειδὲς καὶ ἐπιστεγάζονται ἀπὸ τὴν ὀριζόντια κεραία. Τὸ Ρῶ μὲ ἐλαφρὴ πρὸς τὰ δεξιὰ κλίση εἴτε γράφεται μόνο εἴτε συνδέεται μὲ τὸ προηγούμενο γράμμα – σπανίως ὅμως μὲ τὸ ἐπόμενο. Τὸ Σῖγμα πάντοτε σχεδὸν εἶναι μικρόσχημο, σπανίως μεγαλόσχημο: τὸ κάτω τόξο τοῦ ἡμισεληνόσχημου C τῆς μεγαλογράμματης γραφῆς κλείνεται ἐδῶ, καὶ τὸ ἐπάνω τόξο μετατρέπεται σὲ ὀριζόντια γραμμὴ πού ἐνώνεται μὲ τὸ ἀκόλουθο γράμμα: ἐδῶ πρόκειται, προφανῶς, γιὰ Ὅμικρον μὲ μιὰ μικρὴ ὀριζόντια κεραία· συχνότατο εἶναι τὸ σύμπλεγμα τοῦ Σῖγμα μὲ τὸ Ταῦ: ἀπὸ τὸ Σῖγμα ὑπάρχει τὸ Ὅμικρον, ἀπὸ τὸ Ταῦ ἡ κάτω κεραία, ἐνῶ ἡ ἄνω ὀριζόντια κεραία εἶναι κοινή. Στὸ Ταῦ ἡ κάθετη κεραία εἶναι ὅπως τοῦ Ἰῶτα· στὸ κάτω ἄκρο τῆς, ὅπως καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς ὀριζόντιας κεραίας, ὑπάρχουν οἱ γνωστὲς ἀπὸ τὸ Ἰῶτα προσφύσεις· ἐνίστε σὲ σύμπλεγμα δύο

6 "Iota... zeigt... zumeist oben und kleine runde Ansätze, die den Eindruck des starren, geraden Striches mildern", Hunger, *op. cit.* σελ. 24-25.

Ταυ, τὸ δεύτερο ἐκτείνεται σὲ ὕψος ὑπερβαίνοντας τὴν χαράκωση. Τὸ "Υψιλον παρουσιάζεται στρογγυλόσχημο ὁμοιο μὲ διατομὴ λεκάνης, ἀλλὰ καὶ ἀβαθές(?). Τὸ Φί σχηματίζει μικρὸ βρόχο στὸ ἄνω μέρος. Τὸ μικρογράμματο Ψί ἔχει τὴν ὄψη σταυροῦ, τοῦ ὁποίου ἡ μεσαία κεραία γράφεται ἐπάνω στὴν χαράκωση· τὸ μεγαλόγραμματο παρουσιάζει τὴν ἄνω κεραία καμπτόμενη σὲγωνιώδεις ἀμβλὺ σχῆμα, καὶ τὴν κάθετη κεραία τέμνουσα τὸ γωνιώδες αὐτὸ σχῆμα. Τὸ Ὠμέγα δείχνει τὰ δύο ὠσειδῆ ἔνωμένα, σὰν ὀριζόντιο ξαπλωμένο ὀκτώ(?).

Ἡ ἀναλυτικὴ αὐτὴ ἐκθεση τῶν χαρακτήρων τοῦ Γ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῶν ἐπόμενων πινάκων, καθὼς καὶ τὴν σύγκριση πρὸς ἄλλους κώδικες, δὲν βοηθοῦν μόνο στὸν σχηματισμὸ κατὰ τὸ δυνατόν πληρέστερης εἰκόνας τῆς φυσιογνωμίας τοῦ Γ, ἀλλὰ καὶ ἀποτελοῦν τοὺς ἀναγκαίους ὁρους γιὰ τὴν ἀκριβέστερη χρονολόγησή του. Ἀναφέραμε ἤδη, στὴν ἀρχή, ὅτι ὁ Κατάλογος τῶν Εὐστρατιάδῃ – Ἀρκαδίου Βατοπεδινοῦ τοποθετεῖ τὸ χφ. στὸν 12. αἰῶνα. Ὁ Skeat (πβ. CQ 9 (1959) σελ. 134 ὑπόσημ. 1) βασιζόμενος στὸν τετράγωνο τύπο τοῦ πνευματισμοῦ προτιμᾷ τὴν χρονολόγηση τοῦ Γ στὶς ἀρχές τοῦ 12. αἰῶνα, ἐνῶ ὁ Tuilier, χωρὶς ἐπαρκῆ αἰτιολογία, προτιμᾷ τὸ τέλος τοῦ ἴδιου αἰῶνα: «En tout état de cause, γράφει (*Recherches critiques* κτλ. σελ. 150 σημ.2), l' Athous Vatopedinus 36 n' est probablement pas antérieur à 1160-1170». Δὲν συμμερίζομαι αὐτὲς τὶς ἐπιφυλάξεις: τουναντίον ὑποστηρίζω ὅτι ἀπὸ τὴν φυσιογνωμία τοῦ χφ., ὅπως ἀποτυπώθηκε προηγουμένως, καὶ ἀπὸ τὴν σύγκρισή του μὲ ἄλλα χειρόγραφα, ὅπως π.χ. μὲ τὸν Λαυρεντιανὸ κώδ. Plut. 7.24, τοῦ ἔτους 1062(?) – κώδικα τοῦ ὁποίου μάλιστα ἡ χαράκωση εἶναι παρόμοια μὲ τὴν χαράκωση τοῦ Γ –, καὶ μὲ τοὺς πολῦτιμους πίνακες βραχυγραφιῶν τοῦ Zereteli (*De Compendiis Scripturae Codicum Graecorum praecipue Petropolitanorum et Mosquensium Anni Nota instructorum*,

7 Πβ. Hunger, *op. cit.* σελ. 26.

8 Hunger, *op. cit.* σελ. 25: "Omega... erscheint mit Vorliebe in der Form eines liegenden Achters".

9 Βλ. K.-S. Lake, *Dated Greek Minuscule Manuscripts to the Year 1200*, vol. x, *Manuscripts in Florence, Athens, Grotta ferrata and the Meteora*, Boston, 1939, Πίνακες 701, 702· πβ. Hunger, *op. cit.* σελ. 28. Ἀξίζει ἐπίσης νὰ συγκριθῇ ὁ Γ μὲ τὸν Πατμιακὸ κώδικα 192 τοῦ ἔτους 1082: βλ. Ath. Komines, *Facsimiles of Dated Patmian Codices*, Athens 1970, Πίτ. 12.

Petropoli ¹1896, ²1904, passim) έχουμε το δικαίωμα να υποστηρίξουμε ότι οι προταθείσες χρονολογήσεις είναι όπωσδήποτε χαμηλές και ότι ο Γ θα έπρεπε να τοποθετηθεί αρκετά υψηλότερα, τουλάχιστον στα μέσα του 11. αιώνα. Αν αληθεύει αυτή η χρονολόγηση, τότε ο Γ θα πρέπει να θεωρηθεί, μετά τον L (και τον δίδυμό του A=Leid. Bibl. Publ. Gr. 60 A) ο αρχαιότερος σωζόμενος κώδικας του Σοφοκλέους.

(Β) Βενετικό Γνωμολόγιο: Και του Γνωμολογίου αυτού ο ρυθμός είναι μεζομικρογράμματος. Πρόκειται πάντως για κώδικα με αρχαϊζον ύφος, όπου ο βιβλιογράφος μιμείται την γραφή του Γ, προδίδεται όμως από τις επιμηκύνσεις των κεραιών των χαρακτήρων προς τα επάνω και κάτω (όπως π.χ. της κεραίας του κεφαλαιογράφου Άλφα προς τα άνω και άριστερά, της κάτω κεραίας του συμπλέγματος EI, της κάθετης κεραίας του Ταυ με ισχυρό, ταυτόχρονα, κυματισμό της οριζόντιας κεραίας, της κάθετης κεραίας του Φι), από την διόγκωση του Όμικρον, του Σίγμα και του Όμέγα, από τον επιμελέστερο χωρισμό των λέξεων, από την στρογγύλωση των πνευμάτων, από την επιμήκυνση των τόνων, από την συχνότερη χρήση του προσγεγραμμένου Ίωτα (ένω δηλ., κατά κανόνα, το Ίωτα αυτό απουσιάζει από τους Γγ – πθ. κριτ. υπόμν. στον Αϊ. 128, 362, 473, 555, 582, 761, 965, κλπ. – συναντάται όμως ένιότε – π.χ. Αϊ. 1079 ωι – , συχνότερα όμως στον γ – πθ. κριτ. υπόμν. στον Αϊ. 1125, 1366, Οιδ. Τ. 381), κλπ. Τα στοιχεία αυτά υποδεικνύουν χρονολόγηση του γ προς το τέλος του 12. αιώνα ή τις αρχές του 13. αιώνα. Την χρονολόγηση αυτή πρώτος υπεστήριξε ο Schenkl⁽¹⁰⁾ και αργότερα οι Skeat και Maas⁽¹¹⁾: η χρονολόγηση του Longman μεταξύ του 13. και του 14. αιώνα⁽¹²⁾ φαίνεται όπωσδήποτε χαμηλή.

II. Συσχετισμός των Γγ: Η στενότητα των σχέσεων των δύο Γνωμολογίων πιστοποιείται, εκτός από τις παλαιογραφικές ενδείξεις που ήδη έπεσημάναμε, και από πληθώρα άλλων στοιχείων (πθ. τις ανάλογες παρατηρήσεις του Longman για το Εύριπίδειο τμήμα των Γγ, στο CQ 9 (1959) σελ. 131έξξ.):

10 "Codex ille scriptus est si quid video aut saeculo xii exeunte aut ineunte xiii", *Wiener Studien* xi (1889) σελ. 309.

11 Πθ. CQ 9 (1959) σελ. 134, υποσημ. 1.

12 *Ibid.* σελ. 134.

(Α) Ἀνθολογοῦνται οἱ ἴδιοι ἀκριβῶς στίχοι μὲ τὴν ἴδια ἀκριβῶς σειρά καὶ πληρότητα: ἔτσι στὸν Αἴ. 1420 παραλείπεται τὸ *ὁ τι πράζει*, στὴν Ἡλ. 95 τὸ *ὃν κατὰ μὲν θάρβαρον κλπ.*, στὴν Ἡλ. 1085 τὸ *ὦ παῖ παῖ*, στὴν Ἡλ. 1505 τὸ *δ' μετὰ τὸ χρῆν*.

(Β) Ὅπως εἶναι ἐμφανὲς ἀπὸ τὸ ἐκτενὲς κριτικὸ ὑπόμνημα ποὺ ἔχουμε παραθέσει, στοὺς Γγ ἀναγινώσκονται γραφές μοναδικές σὲ ὁλόκληρη τὴν ἄμεση καὶ ἔμμεση παράδοση τοῦ Σοφοκλέους: Αἴ. 154 τῶν μὲν, 486 *ζυγόν*, 1322 *ὄντωσ καὶ ἔγωγ' ἄν*, 1361 *σκληρὰν δ'*, Ἡλ. 141 *στενάχουσαι*, 282 *ἔγωγ'*, 330 *οὐκ ἐν*, 393 *οὐ θυμός*, 398 *καλός*, 625 *τά (sine δ')*, 770 *οὐδέν*, 918 *γυμνός*, 945 *γε*, 1054 *πολλῆς δ'*, 1084 *νώνυμον*, 1506 *ὄστις πέραν τι τῶν νόμων πράσσειν θέλοι* Οἶδ. Τ. 439 *κάσφαλῃ*. Ἀπὸ αὐτές, οἱ γραφές Αἴ. 1322 *ἔγωγ' ἄν*, Ἡλ. 141, 393, 625, 1054 εἶναι ἀπαράδεκτες γιὰ προφανεῖς μετρικούς, συντακτικούς ἢ νοηματικούς λόγους. Ὅσο γιὰ τίς λοιπές, ἂν δὲν μπορῇ νὰ ἔχουν ὅλες τὴν θέση τους στὸ ποιητικὸ κείμενο, δικαιοῦνται τουλάχιστον μιὰν θέση στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα. Εἰδικότερα, οἱ γραφές Αἴ. 486 *ζυγόν*, Ἡλ. 1084 *νώνυμον* καὶ 1506 παρουσιάζουν σημαντικὸ ἐνδιαφέρον (βλ. τὸ κριτ. ὑπόμν. στὰ σημεῖα αὐτά): ἡ πρώτη, *ζυγόν*, ταυτίζεται μὲ τὸν L^{ac}, ὅπου τὸ *ζυγ* ἀποξύεται καὶ διορθώνεται σὲ *κακ* ἀπὸ τὸν πρῶτο γραφέα τοῦ κώδικα (τὴν γραφὴν *κακόν* ἔχουν ὅλα τὰ γνωστὰ χφφ. τοῦ Σοφοκλέους)· ὁ Schenkl ὑποστηρίζει (*op. cit.* σελ. 312 ὑποσημ. 2) ὅτι ἐδῶ ὁ βιβλιογράφος ἀνεκάλεσε ὅπωςδὴποτε στὴν μνήμη του τὸν στίχο 944 τοῦ Αἴαντος, *πρὸς οἷα δουλείας ζυγὰ χωροῦμεν*, ἡ παράλληλη δμως διατύπωση τοῦ ἀποσπ. 591, 5-6 Radt (=ἀπόσπ. 532 N²) ἀπὸ τὸν *Τηρέα* (τοὺς δὲ δουλείας *ζυγὸν ἔσχεν ἀνάγκας*) ὑποδεικνύει ὅτι δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἀποτελῇ ἡ γραφὴ *ζυγόν* τὴν αὐθεντικὴ γραφὴ, ὡς *lectio difficilior* παρὰ τὸ *κακόν*. Ἡ δεύτερη γραφὴ, *νώνυμον*, μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸν D^{ac}, τὸν κώδικα δηλ. Neapol. II F 9, τῶν ἀρχῶν τοῦ 14. αἰ., πὺ ἀνήκει στὴν ἐκδοτικὴ παραγωγὴ τοῦ Μοσχοπούλου καὶ τοῦ Πλανούδη⁽¹³⁾· ἡ προτίμηση τοῦ *νώνυμον* ἢ *νώνυμος* τῶν ἄλλων χφφ. ἐναντι τοῦ *νώνυμνος* L^{ac} ὑπαγορεύεται, βέβαια, ἀπὸ μετρικούς λόγους (γιὰ τὴν ἀντιστοιχία τοῦ χοριάμβου στὸν 1084 πρὸς τὸν 1092 τῆς ἀντιστροφῆς)· ὡς γιὰ

13 Turyn, *Studies in the Manuscript Tradition of the Tragedies of Sophocles*, 1952, σελ. 17, 28, καὶ "The Sophocles Recension of Manuel Moschopoulos", *Trans. Proc. Amer. Philol. Assn.* 80 (1949) σελ. 114εξξ.

τὴν προτίμηση τῶν θεωρητικῶν ἰσοδυνάμων *νόνημον/νόνημος*, ἀποτελεῖ ζήτημα ὑφολογικῆς εὐαισθησίας τοῦ κρίνοντος. Ἡ τρίτη, τέλος, γραφή, *Ἡλ.* 1506, θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ στὰ ἐπόμενα (βλ. μέρος III).

(Γ) Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὶς ἀξιόλογες ἢ μὴ γραφές ποῦ ἀναφέραμε, τὰ δύο Γνωμολόγια παρουσιάζουν πολυάριθμα συνδετικά σφάλματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὰ ἀκόλουθα: *Αἱ.* 260 *ἐσλεῦσιν*, 262 *ὀδύνας*, 480 *χρη*, 523 *δαπορεῖ*, 581 *θάσσον*, 680 *ἔσται*, 681 *ὑποργῶν*, *Ἡλ.* 141 *στενάχουσαι*, 688 *παυρᾶσι*, 1006 *βάζιν*, *καλιν*, *δυσκεῶς*, κλπ.

(Δ) Παρόλον ὅτι εἶναι ἐμφανῆς στοὺς *Γγ* ἡ τάση νὰ γράφεται σὲ κεφαλαιογράμματο ρυθμὸ καὶ νὰ ἐρυθρογραφῆται τὸ ἀρχικὸ γράμμα κάθε (μονόστιχου, δίστιχου ἢ πολύστιχου) ἀποσπάσματος, ἐντούτοις παρατηροῦνται παραβάσεις τῆς τάσεως αὐτῆς, κοινές καὶ στὰ δύο Γνωμολόγια: ἔτσι, στὸν *Αἱ.* 127 τὸ *Τοιαῦτα* γράφεται μὲ κεφαλαῖο Ταῦ, ἐνῶ θὰ ἀνέμενε κανεῖς Ταῦ μικρογράμματο (πβ. *Αἱ.* 1250 *Ἄλλ' εἰρκτέον*)· ἀντίθετα, στὸν *Αἱ.* 520, ὅπου ἀρχίζει νέο ἀπόσπασμα, θὰ ἀνέμενε κανεῖς *Ἄλλ' ἴσχε* μὲ "Ἄλφα κεφαλαιόσχημο καὶ ὄχι μικρόσχημο, ὅπως εἶναι πραγματικὰ (πβ. ἐπίσης *Αἱ.* 581 *πύκαζε*, 678 *ἐγὼ*, 964 *οἱ γάρ*, 1119 τὰ *σκληρὰ*, 1266 *φεῦ*, 1322 *ὄντωσ*, 1357 *νικᾶ*, 1361 *σκληρὰν*, 1366 *ἦ*, 1418 *ἦ*, κλπ.).

(Ε) Λέξεις ποῦ συνήθως συντομογραφοῦνται (πρ, ἄνως, θς, ἀνωπειος) παρουσιάζονται πανομοιότυπες στοὺς *Γγ*, ἄλλοτε δηλαδὴ μὲ τὸν βραχυγραφικὸν τύπον καὶ ἄλλοτε ἀναλελυμένες: δηλαδὴ ὄχι μόνο *θεοῦ* (*Αἱ.* 86), *θεοῦς* (*Αἱ.* 128), *θεὸς* Γ: *θεῖ γ* (*Ἡλ.* 179), *πατρός* Γ: *πατρῷ γ* (*Ἡλ.* 283), ἀλλὰ καὶ *ἀνωπεια* (*Αἱ.* 132), *ανοῖς* (*Αἱ.* 486), *πρς* (*Αἱ.* 550), *ἀνου* (*Αἱ.* 760), *ἀνον* (*Αἱ.* 761) *πρα* (*Ἡλ.* 95), *ἀνοῖς* (*Ἡλ.* 1015). Ἡ σύμπτωση αὕτη γίνεται ἀκόμη χαρακτηριστικώτερη, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι ὁ *γ* ἔχει τὴν τάση νὰ ἀναλύῃ τὰ ταχυγραφικὰ σημεῖα ἢ νὰ συμπληρῶνῃ τὶς ἐπιτετμημένες λέξεις τοῦ Γ (βλ. παρακάτω, Ζ).

(ΣΤ) Στοὺς *Γγ* ἀναγινώσκονται κοινὰ σφάλματα ὥς πρὸς τὴν διαίρεση λέξεων, τὸν τονισμό, τὴν σύγχυση κράσεως καὶ ἐκθλίψεως, ὅπως *Αἱ.* 155 *καταδ'*, 520 *καμου* Γ: *καμου γ*, 523 *δαπορεῖ*, 553 *ὄθ'οὐνέκ*, 679 *ἐχθρατέως*, 1084 *δέος τί*, 1248 *ἐξωθήσομεν*, 1266 *ταχεῖα τίς*, 1351 *τιμᾶς*, *Ἡλ.* 308 *πάρεστιν*, 309 *πολλὴ γ'*, 336 *δρᾶν τί*, 363 *τοῦμὲ*, 393 *θαυμᾶσαι*, 398 *μηξαβουλίας*, 688 *χ' ὦπως*, 1007 *ὄτᾶν*, κλπ.

(Ζ) Ὁ *γ* ἔχει τὴν τάση νὰ ἀναλύῃ τὰ ταχυγραφικὰ σημεῖα τοῦ Γ ἢ νὰ συμπληρῶνῃ τὶς ἐπιτετμημένες λέξεις τοῦ προτύπου του (π.χ. *Αἱ.* 79 *ἐ-*

χθρ(οὺς) Γ: ἐχθροὺς γ, 86 μ(έν) Γ: μὲν γ, 125 ὄντ(ας) Γ: ὄντας γ, 125 πλ(ήν) Γ: πλὴν γ, 126 ζῶμ(εν) Γ: ζῶμεν γ, κλπ.), ἀκόμη καὶ ἂν ἡ ἀνάλυση αὐτῇ παρέχη γραμματικό τύπο ἀνύπαρκτο (ὅπως Ἡλ. 307 τοιοῦτ(αισ) Γ: τοιοῦταισ γ – ὅπου, προφανῶς, ὁ Γ χρησιμοποιοεῖ, ἀπὸ σφάλμα του, τὸ ταχυγραφικὸ σημεῖο γιὰ τὸ αἰσ ἀντὶ γιὰ τὸ ἀπαιτούμενο οἰσ), ποτὲ ὅμως δὲν παρουσιάζει μὲ ταχυγραφικὰ σημεῖα ἢ μὲ ἐπίτμηση λέξεις ποὺ ἔχουν γραφῇ στὸν Γ πλήρεις. Ἡ παρατήρηση αὐτῇ ἐνισχύει τὴν ἤδη ἐκπεφρασμένη ἄποψη γιὰ προτερότητα τοῦ Γ ἔναντι τοῦ γ. Ὡς προστεθῇ ἀκόμη ὅτι ὁ γ ἀποφεύγει τὴν ἀνάλυση ταχυγραφικῶν σημείων τοῦ Γ, ὅπου αὐτὰ δὲν εἶναι εὐδεξήγητα: ἔτσι στὸν Αἴ. 1085 ὁ Γ γράφει δρῶντ καὶ ἴσως ὑπονοεῖ δρῶντ(εσ), ὁ γ ὅμως διατηρεῖ τὴν ἴδια ἀκριβῶς γραφῇ μὲ τὸ σημεῖο τῆς ἐκθλίψεως ὑπεράνω τοῦ τ χωρὶς νὰ ἀποτολμᾷ τὴν ἀνάλυση σὲ δρῶν-τεσ· στὸν Αἴ. 1246 ὁ γ δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν σημασία τοῦ βραχυγραφικοῦ τύπου πῶ (=ποτε) τοῦ Γ καὶ τὸν μεταγράφει μὲ τὸν ταυτὸσημο σχεδόν, παλαιογραφικά, τύπο τρ ποὺ εἶναι ὅμως χωρὶς νόημα (βλ. τὸ οἰκεῖο ὑπόμνημα)· τέλος, στὴν Ἡλ. 919 ὁ γ διατηρεῖ τὴν βραχυγραφία τοῦ Γ ἡμ̄ ἀμετάβλητη. Ἐνίοτε οἱ ἀναλύσεις τῶν ταχυγραφικῶν σημείων τοῦ Γ ἀπὸ τὸν γ εἶναι ἐσφαλμένες (πθ. Αἴ. 480 καὶ τὸ ἐκεῖ κριτ. ὑπόμνημα).

(Η) Ὁ γ παρουσιάζει γραφές τοῦ Γ^{1c} (prima manus se ipsa corrigens): πθ. Αἴ. 127 ὑπέρκομπον Γ^{1c}: ὑπέρκομπον γ, 554 τὸ Γ^{1c}: τὸ γ, 1247 κατάστασι Γ^{1c}: κατάστασις γ, 1323 κακ*ά Γ^{1c}: κακά γ, Ἡλ. 283 τέτηκα Γ^{1c}: τέτηκα γ, 283 καπικωκύω Γ^{1c}: καπικωκύω γ, 415 Λέγ' ἀλλὰ Γ^{1c}: Λέγ' ἀλλὰ γ, 916 θάρσυν***ε Γ^{1c}: θάρσυνε γ, 919 κύροσ Γ^{1c}: κύροσ γ, Οἶδ. Τ. 596 ἀπάζεται Γ^{1c}: ἀσπάζεται γ.

(Θ) Καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐνδείξεις πιστοποιεῖται ὅτι ὁ γ ἀντέγραψε τὸν Γ καὶ ὄχι ἀντιστρόφως. Διδακτικὸς ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὁ ἀκόλουθος ἀναλυτικὸς πίνακας γραφῶν, ὅπου ὁ Γ διαστέλλεται ἀπὸ τὸν γ:

- Αἴ. 130 μακοῦ Γ: μακροῦ γ
 157 φθόνοςέρπει Γ: φθόνος ἔρπει γ
 476 κατ' θανεῖν Γ: κατθανεῖν γ
 520 καμοῦ Γ: κ' αμοῦ γ
 553 ὁθ' οὐνέκ Γ: ὁθ' οὐνεκ' γ
 651 ὥσ Γ: ὅσ γ
 681 τῶσαθ' Γ: τοσαθ' γ ὠφελεῖν Γ: ὠφελὴν γ
 1076 φόβου Γ: φοβοῦ γ μῆδ' Γ: μῆδ' γ
 1125 τῷ δικαίω Γ: τῷ δικαίω γ
 1246 πῶ Γ: τρ γ

- 1366 αὐτῶ Γ: αὐτῶι γ
 1418 ἡ Γ: ἡ γ
 'Ηλ. 28 ἐπη Γ: ἐπη γ
 308 πάρεστιν Γ: πάρεστιν γ
 359 οὐδεὶ Γ: οὐ δεῖ γ
 617 ὀθοῦνεκα Γ: δθ' οὔνεκα γ
 624 νὺν Γ: νῦν γ
 1007 δτάν Γ: δταν γ
 1042 ἐνθεχ' ἡ Γ: ἐνθ' ἐχ' ἡ γ
 Οἰδ. Τ. 44 συμφορασ Γ: συμφοράσ γ
 314 ἀφόν Γ: ἀφ' ὧν γ
 381 τῶ πολυζήλω βίω Γ: τῶι πολυζήλω βίωι γ
 441 ὦνιδιζ' Γ: ὦνειδιζ' γ
 546 εὔρηκ' Γ: εδρηκ' γ

Στόν πίνακα αὐτόν μποροῦν νὰ παρατηρηθοῦν τὰ ἀκόλουθα: (Ι) ὁ γ διορθῶναι ἐνίοτε ἀπλᾶ σφάλματα τοῦ Γ, κυριώτατα τονισμοῦ ἢ πνευματισμοῦ, ὅπως Αἴ. 130, 476, 553, 681 (τοσαῦθ'), 1076 (μῆδ'), 'Ηλ. 308, 617, 624 (ἐδῶ ἢ μεταβολὴ χωρὶς ἰδιαίτερη σημασία), 1007, Οἰδ. Τ. 44, 314, 441, 546, ἀρέσκειται δὲ στὴν προσθήκη τοῦ προσγεγραμμένου Ἰῶτα (ὅπως Αἴ. 1125, 1366 καὶ Οἰδ. Τ. 381). Ἀλλὰ καὶ οἱ ὀρθογραφικὲς αὐτὲς βελτιώσεις εἶναι ὅπωςδὴποτε ἐντελῶς στοιχειώδεις καὶ ἐπομένως δὲν συνιστοῦν ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις διὰ τὸ γ εἶναι ἀνεξάρτητος τοῦ Γ. Ὡς σημειωθῇ μάλιστα διὰ τὸ ἐσφαλμένος πνευματισμὸς τοῦ Γ παραδίδεται καὶ στὸν γ, ὅπως Αἴ. 262 ὀδύνας, 475 ἡμαρ, 649 ὄρκος, 'Ηλ. 27 ἴστησιν, κλπ. Ἀντιθέτως, (ΙΙ) παρατηροῦνται στὸν γ «προχωρητικὰ σφάλματα» ποὺ μόνον ἂν προϋποθέσουμε τὶς ἀντίστοιχες γραφὲς τοῦ Γ μποροῦν νὰ ἐξηγηθοῦν, ὅπως Αἴ. 157, 520, 651, 681 (ὠφελὴν), 1076 (φοβοῦ), 1246 (πθ. παραπάνω, Ζ), 1418, 'Ηλ. 28, 359 καὶ 1042 (στὶς δύο τελευταῖες περιπτώσεις, παρανάγνωση τοῦ Γ).

Ἀπὸ τὴν ἀναλυτικὴ αὐτὴ ἐκθεση προκύπτει ἀβίαστα, φρονοῦμε, τὸ συμπέρασμα διὰ τὸ χρονολογικὰ νεώτερος τοῦ Γ κώδικας γ (ὑπὸ τὴν αἴρεση διὰ τὸν δὲν πρόκειται γιὰ δίδυμους κώδικες, βλ. ἀμέσως παρακάτω) ἀποτελεῖ ἀντίγραφο τοῦ πρώτου καὶ ὄχι ἀντιστρόφως. Στὸ ἴδιο συμπέρασμα ὁδηγοῦν καὶ οἱ ἀνάλογες ἐνδείξεις ποὺ ὑπάρχουν στὸ Εὐριπίδειο τμῆμα τῶν δύο Γνωμολογίων (βλ. Longman, *op. cit.* σελ. 132). Γιὰ τὴν διασφάλιση ὅμως τοῦ συμπεράσματος αὐτοῦ θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ περίπτωση νὰ ἀποτελοῦν οἱ Γγ δίδυμους κώδικες, νὰ προέρχωνται δηλαδὴ (ἀνεξάρτητα ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο) ἀπὸ κοινὸ πρότυπο. Πειστικὴ ἀπό-

δειξη γι' αυτό παρέχεται στο Εὐριπίδειο τμήμα τῶν χφ., όπου δ γ, ἀπὸ τοὺς στίχους 697-698 τῆς *Ἀνδρομάχης*,

δσ εἰς μετ' ἄλλων μυρίων πάλλων δόρυ
οὐδὲν πλέον δρῶν ἐνὸς ἔχει πλείω λόγον,

παραλείπει τὸ ὑπογραμμισμένο τμήμα (τ' ἄλλων.... δρῶν) καὶ τὸ προσθέτει κατόπιν στὸ κρᾶσπεδο τῆς σελίδας: τὸ τμήμα αὐτὸ ὁμως καταλαμβάνει μιὰν πλήρη γραμμὴ χειρογράφου στὸ φ. 1276 τοῦ Γ (βλ. Πίνακες Α,Β). Ἐὰν ὑποθέσουμε ὅτι δ γ ὑπέπεσε σ' αὐτὴν τὴν παράλειψη ὅχι κατὰ τὴν ἀντιγραφὴ τοῦ Γ ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀντιγραφὴ τοῦ κοινοῦ προτύπου τῶν Γγ, τότε εἶναι ἀνάγκη νὰ δεχθοῦμε ὅτι, σ' αὐτὴν τουλάχιστον τὴν περίπτωση, ὁ Γ διατηρεῖ τὴν στιχικὴ διάταξη τοῦ προτύπου του. «Such correspondence of lineation», γράφει ὁ Longman (*op. cit.* σελ. 132 ὑπόσημ. 7), «does occur: we find, for example, in g (= γ) manuscript lines which correspond exactly with those of G (= Γ), not only in places where both manuscripts have begun an excerpt with a new line (e.g. Orest. 1-2 Οὐκ ἔστιν... οὐδὲ πάθος οὐδὲ), but also in places where the manuscript line begins with half a word (e.g. Orest. 450-1: ξίας καὶ μὴ.... ἔχε, and Orest. 1156-7: ραννὶς ἀλόγιστον.... ἀντάλλαγμα)¹⁴. But that g should happen to omit a line in just one such place where G and its exemplar correspond would be a remarkable coincidence» (ὑπογραμμίζω ἐγώ).

III. Ἡ θέσις τῶν Γγ μετὰ τῆς παραδόσεως: Τὸ πρόβλημα ἀπησχόλησε τὸν Schenkl στὸ μελέτημα ποὺ ἤδη ἔχουμε μνημονεύσει (*Wiener Studien*, xi, 1889, σελ. 313-314): «Ex hac tabula (ἐννοεῖ τὸν πίνακα γραφῶν τοῦ Σοφοκλείου τμήματος τοῦ γ) intelligitur codicem, quem adhibuit grammaticus, cognationis quodam vinculo coniunctum

14 Ἀντίστοιχα παραδείγματα ἀπὸ τὸ Σοφοκλεῖο τμήμα τῶν Γγ: (α) καὶ οἱ δύο κώδδ. ἀρχίζουν ἓνα ἀπόσπασμα μετὰ καινούργια γραμμὴ χφ. (π.χ. *Ἡλ.* 23-24 ὦ φίλτατ'... σημεία)· (β) καὶ στοὺς δύο κώδδ. ἡ γραμμὴ ἀρχίζει μετὰ λέξη ἀκέφαλη (π.χ. *Ἡλ.* 618-620 κότα... ἔργ' ἐ - *Ἡλ.* 620-621 ξαναγκάζει... αἰσχρά - *Ἡλ.* 1298-1299 στήτη... εὐτυχίσωμεν). Προσθέτουμε ἐδῶ τὴν περίπτωσιν ὅπου καὶ οἱ δύο κώδδ. ἀρχίζουν μετὰ δλόκληρην λέξιν (π.χ. *Αἴ.* 760-761 μάντισ... ἀνθρώπων - *Ἡλ.* 621-624 πραγματ' ἐκδιδάσκειται. σύ τοι... ἐγώ - *Οἶδ.* Τ. 22-23 πόλις... κανα).

fuisse cum Pal. 40 et Flor. abb. Γ. memorabile autem est id quod El. 1506 eandem quam Nicephorus Basilaces prog. 6 (Rhet. gr. ed. Walz I 461) lectionem praebet, nisi quod hic *πέρα* et *θέλει* scripsit. sane ex communi fonte hunc et illum eam scripturam hausisse suspicari licet. sed nihil puto impedit, quominus statuamus Nicephorum ipsum hoc gnomologio usum esse. quod si verum est, de tempore, quo id compositum est iam certius nobis praesto est indicium». Αὐτὰ ποὺ σημειώνει ὁ Schenkl γιὰ τὸν γ προφανῶς θὰ πρέπει νὰ ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸν Γ. Τὰ μνημονευόμενα, ἐξάλλου, δύο χειρόγραφα, ὁ Pal. 40 καὶ ὁ Flor. abb. Γ, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς κώδικες P καὶ G τοῦ Turyn (βλ. *Traditio*, 2 (1944) σελ. 19 καὶ 17, καὶ *Studies in the Manuscript Tradition of the Tragedies of Sophocles*, 1952, σελ. 158 καὶ 103, 110ἔξ.). Ἀλλὰ οἱ μεμονωμένες ἐνδείξεις ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐβάσισε ὁ Schenkl τὸ πόρισμα τοῦ πιστοποιοῦν ἀτελεῖ γνῶση τῆς χφ. παραδόσεως τοῦ Σοφοκλέους· ἂν καταφύγη κανεὶς στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῶν σελ. 313 ἔξξ., μπορεῖ νὰ διαπιστώσῃ π.χ. ὅτι τὸ Αἰ. 127 *ὑπέρκομπον* δὲν μαρτυρεῖται μόνον, ὅπως ἐνόμιζε ὁ Schenkl, ἀπὸ τὸν P, οὔτε τὸ Αἰ. 1357 ἢ *ἀρετὴ* μόνον ἀπὸ τοῦ GP, οὔτε τὸ *Ἡλ.* 309 *πολλή γ'* μόνον ἀπὸ τὸν P, οὔτε τὸ *Ἡλ.* 364 *λαχεῖν* μόνον ἀπὸ τοῦς L² P, οὔτε τὸ *Οἶδ.* T. 380 *τυραννίς* μόνον ἀπὸ τὸν P, κτλ. Ἀντιθέτως, ὑπάρχουν πολλὲς γραφεὲς τῶν P καὶ G (βλ. στοὺς στίχους Αἰ. 260, 521, 682, 683, 761, 965, 1074, 1084, 1125, 1253, κλπ.) ποὺ ἀποκλείουν στενότερο δεσμὸ μεταξὺ τῶν δύο Γνωμολογιῶν, ἀφενός, καὶ τῶν PG, ἀφετέρου. Τὸ πρόβλημα, θέβαια, εἶναι γενικώτερο: εἶναι δυνατὸ νὰ συνταχθῇ στέμμα τῶν κωδίκων τοῦ ποιητικοῦ κειμένου τοῦ Σοφοκλέους;¹⁵ Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ ἐξετάσουμε τὴν μακρὰ ἱστορία τοῦ ζητήματος. Περιοριζόμαστε στὶς δύο κυριώτερες σχετικὲς ἐρευνες, τοῦ Turyn, *Studies* κλπ. καὶ τοῦ Dawe, *Studies on the Text of Sophocles*, I (1973). Σύμφωνα μὲ τὸν Turyn, ὑφίστανται πράγματι ὁμάδες χφφ. ποὺ συνδέονται μεταξὺ τους, ἐνῶ κατὰ τὸν Dawe ὁποιαδήποτε ἀπόπειρα πρὸς σύσταση στέμματος εἶναι ἀσύστατη καὶ ἀνέφικτη, ἐκτὸς μόνον ἀπὸ τὸν ἀποδεδειγμένο καὶ ἀναντίρρητο δεσμὸ τῶν LA. Φαίνεται ὅτι καὶ στὸν

15 Τὸ πρόβλημα, προκειμένου γιὰ τὸ κείμενο τῶν σχολίων τοῦ Σοφοκλέους, ἐρεύνησα στὴν διατριβή μου *Τὰ ἀρχαῖα σχόλια εἰς Αἰῶντα τοῦ Σοφοκλέους*, Κριτικὴ ἔκδοσις, Ἐν Ἀθῆναις 1977, σελ. 41*-63*. Ἐκεῖ ὑπεστήριξα ὅτι, παρὰ τὴν ἀσάφεια καὶ σύγχυση τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν χειρογράφων, ὑφίστανται ἰσχυρὲς ἐνδείξεις ποὺ ὑποδεικνύουν ὀρισημένες εὐκρινεῖς γενικὲς γραμμὲς τῆς παραδόσεως τῶν σχολίων.

Σοφοκλή, όπως και στον Αίσχύλο, θα πρέπει κανείς να δεχθῇ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς κύριας πηγῆς, ἀπὸ τὴν ὁποία προήλθαν ὅλα τὰ γνωστὰ χφφ., ὑπὸ τὴν βασικὴ ὁμῶς αἴρεση ὅτι ἡ πηγὴ αὕτῃ δὲν ὑπῆρξε καὶ ἡ μοναδική. Ὑπὸ τὸ πρίσμα αὐτό, καὶ ἐφόσον ληφθοῦν ὑπόψη τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα καὶ οἱ παρατηρήσεις τῶν σελ. 38ἔξξ., μπορούμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ Γγ πρόσκεινται μὲν κυριώτατα πρὸς τὸν L, ταυτοχρόνως ὁμῶς ἀρβύονται γραφές ἀπὸ πρότυπο ἄγνωστο στὴν ὑπόλοιπη παράδοση τοῦ ποιητοῦ.

Ὡς πρὸς τὸν διαπρεπῆ Βυζαντινὸ λόγιον τοῦ 12. αἰῶνα Νικηφόρο Βασιλάκη, εἶναι γνωστὸ ὅτι ἐδίδαξε στὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ὑπῆρχαν πλούσιες βιβλιοθήκες μὲ ἔργα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας ἀφθονα¹⁶). Εἶναι ἐπομένως εὐλόγον νὰ υποθέσουμε ὅτι ὑπῆρξε κοινὴ πηγὴ τοῦ προτύπου τοῦ Γ καὶ τοῦ παραθέματος τοῦ Βασιλάκη ἢ ὅτι ὁ Βασιλάκης ἐχρησιμοποίησε τὸν ἴδιον τὸν Γ.

16 Πβ. R. Browning "The Patriarchal School at Constantinople in the twelfth century" *Byzantion* 32 (1962) σελ. 181-184, A. Garzya "Intorno al Prologo di Niceforo Basilace" *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 18 (1969) σελ. 57-71, K. A. Μανάφη, *Αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βιβλιοθήκαι Αὐτοκρατορικαὶ καὶ Πατριαρχικῇ*, Ἐν Ἀθήναις 1972 σελ. 152ἔξξ., U. Criscuolo "Chiesa e insegnamento a Bizanzio nel XII secolo: sul problema della cosiddetta 'Accademia Patriarchale'", *Sicilorum Gymnasium* n.s. 28 (1975) σελ. 380-383.